

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Klemen Pirc

ANALIZA VOJNE NA HRVAŠKEM 1991–1995

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Klemen Pirc

Mentorica: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

ANALIZA VOJNE NA HRVAŠKEM 1991–1995

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

UVOD	1
1 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	2
1.1 Opredelitev predmeta preučevanja in cilji predlagane teme	2
1.2 Hipoteze	2
1.3 Uporabljena metodologija	2
1.4 Struktura analize	3
2 TEMELJNI POJMI	4
2.1 Vojna na Hrvaškem – etnični konflikt med Hrvati in Srbi?	4
2.1.1 Opredelitev etničnosti	4
2.1.2 Opredelitev etnične skupine	5
2.1.3 Mednarodna dimenzija etničnih konfliktov	6
2.1.4 Etnični konflikt – notranji konflikt?	7
3 KRATKA ANALIZA PROSTORA REPUBLIKE HRVAŠKE	9
4 RAZPAD JUGOSLAVIJE	10
4.1 Izbruh krize v Republiki Hrvaški	11
4.2 Nova hrvaška oblast in prvi oboroženi spopadi	12
4.3 Poseg JLA v konflikt na Hrvaškem	13
5 VOJNA NA HRVAŠKEM DO PREMIRJA V SARAJEVU (2. 1. 1992)	16
6 VOJNA NA HRVAŠKEM OD SARAJEVSKEGA PREMIRJA DO ZAKLJUČNIH VOJAŠKIH OPERACIJ	22
6.1 Unprofor in zaščitena območja na Hrvaškem	22
6.2 Zaključne vojaške operacije	25
6.2.1 Operacija »Blisk«	25
6.2.2 Vojaška operacija »Nevihta« kot epilog vojne na Hrvaškem	27
6.2.2.1 Geografske značilnosti – pomemben dejavnik pri načrtovanju operacije	27
6.2.2.2 Potek operacije »Nevihta«	27
6.2.2.3 Nekateri operativno-taktični vidiki operacije »Nevihta«	29
7 VOJAŠKE STRATEGIJE VOJSKUJOČIH SE STRANI	31
7.1 Odporniška vojaška strategija	31
7.1.1 Organizacija srbskih sil na Hrvaškem	32
7.2 Hrvaška obrambna strategija	33

7.2.1 Prvi celoviti načrt obrambe republike Hrvaške (december 1990)	34
7.2.2 Drugi celoviti načrt obrambe Hrvaške v sodelovanju s Slovenijo (druga polovica maja – junij 1991)	36
7.2.3 Organizacija hrvaške obrambe	
8 OZN IN KRIZA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE	40
8.1 Vanceov načrt	41
8.1.1 Glavni ukrepi in elementi mirovnega načrta OZN za končanje vojne na Hrvaškem	42
8.2 »Rožnate cone«	44
8.3 Mandat in sestava mirovne operacije UNPROFOR	45
9 VKLJUČEVANJE EVROPSKE SKUPNOSTI V REŠEVANJE KRIZE V JUGOSLAVIJI	47
9.1 Mirovnoposredniška vloga Evropske skupnosti: sklic Konference o Jugoslaviji	49
9.2 Humanitarne dejavnosti Evropske skupnosti	50
10 VLOGA NATO IN ZDA	51
10.1 NATO in jugoslovanska kriza	51
11 VERIFIKACIJA HIPOTEZ	54
SKLEP	59
LITERATURA	61
ČLANKI	62

SEZNAM KRATIC

BIH – Bosna in Hercegovina

ES – Evropska skupnost

EU – Evropska unija

HDZ – (Hrvatska demokratska zajednica)

 Hrvaška demokratska skupnost

JLA – Jugoslovanska ljudska armada

HV – Hrvaška vojska

KVSE – Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi

MUP – (Ministarstvo unutrašnjih poslova)

 Ministrstvo za notranje zadeve

NATO – (North Atlantic Treaty Organization)

 Severnoatlantska zveza

OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi

OZN – Organizacija združenih narodov

RSK – Republika Srbska Krajina

RS – Republika srbska

SDS – Srbska demokratska stranka

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

SVK – Srbska vojska Krajine

TO – Teritorialna obramba

UNCRO – United Nations Confidence Restoration Operation (Misija UNCRO)

UNPA – (United Nations Protected Area)

 Območje pod zaščito Združenih narodov

UNPROFOR – (United Nations Protection Force)

 Zaščitna sila Združenih narodov

ZDA – Združene države Amerike

ZNG – Zbor narodne garde

ZRJ – Zvezna republika Jugoslavija

UVOD

To temo diplomskega dela sem izbral zaradi njene vsebinske aktualnosti in neraziskanosti z več vidikov. Zavedam se, da mora biti vsak avtor, ki se loti preučevanja diplomske tematike, omejen glede na tri vprašanja: kaj, kako in zakaj se bo lotil raziskovanja določene teme.

Problem pri mojem raziskovanju je predstavljal že sam naslov diplomskega dela. Naslov je preveč splošen in ne kaže na konkretno vsebino preučevanja. Omejiti sem se moral na tisto, kar me je v diplomskem delu najbolj zanimalo. Moje delo je zato le parcialna analiza vojne predvsem glede na zastavljene hipoteze in strukturo analize.

Osnova mojega raziskovanja so zastavljene hipoteze. Želel sem raziskati, kakšna je bila vojaška aktivnost hrvaške in srbske strani oziroma katera stran prevladuje ali je močnejša glede na dve fazi. Zanimalo me je, glede na kaj prevladuje določena stran v spopadu. Glede na to sem zastavil določene predpostavke. Nadalje sem hotel raziskati vlogo mednarodne skupnosti v konfliktu na Hrvaškem (z vidika delovanja Evropske skupnosti in OZN).

Izvedel sem tudi polemološko analizo na treh ravneh:

- kratko analizo prostora hrvaške države,
- časovno-akcijsko analizo s potekom vojne in poglobitnimi dogodki ter
- analizo udeležencev vojne s predstavitvijo vpletenih strani v spopade (z vidika strategije) in vlogo mednarodne skupnosti v reševanju konflikta.

1 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

1.1 Opredelitev predmeta preučevanja in cilji predlagane teme

V začetku bom opredelil temeljne pojme: etnični konflikt bom opredelil z vidika teorij etničnosti. Opisal bom dogodke, ki so vodili do napetosti v odnosih med hrvaškimi Srbi in Hrvati. Nadalje bom predstavil ključne faze in dogodke, ki so narekovali potek vojne na Hrvaškem. Pozornost bom namenil tudi analizi zaključnih vojaških operacij hrvaške vojske ("Blisk" in "Nevihta"). Opisal bom vlogo mednarodne skupnosti (pomembnih akterjev, kot so – OZN, ES¹, NATO, ZDA) pri reševanju konflikta med Hrvati in Srbi.

1.2 Hipoteze

1. SPLOŠNA HIPOTEZA: Vojno na Hrvaškem lahko po aktivnosti sprtih strani razdelimo na dve fazi.

Izvedena hipoteza 1: V prvi fazi prevladuje srbska stran, ki ima izdelano strategijo odpornišva, pomoč JLA in vojaško-tehnično premoč.

Izvedena hipoteza 2: V drugi fazi prevladuje hrvaška stran, ki izdelava obrambno strategijo, oblikuje vojsko in preide v ofenzivno vojskovanje.

2. SPLOŠNA HIPOTEZA: Evropska skupnost je bila v začetku konflikta na Hrvaškem najbolj aktivno vpletena v reševanje krize, kasneje pa pride do uspešnega posredovanja Organizacije združenih narodov.

Izvedena hipoteza 3: Aktivnost Evropske skupnosti se najbolj kaže preko mirovno-posredniške vloge in dejavnosti na humanitarnem področju.

Izvedena hipoteza 4: Uspešnost posredovanja OZN se kaže z izvedbo mirovne operacije UNPROFOR na ozemlju Republike Hrvaške.

1.3 Uporabljena metodologija

V diplomskem delu bom uporabil metodo analize vsebine relevantnih pisnih virov, ki bo omogočila analizo obstoječe literature in stališč strokovnjakov, ki zadevajo vojno na Hrvaškem.

¹ Staro poimenovanje Evropske unije (EU) je tudi Evropska skupnost (ES) oziroma Evropska gospodarska skupnost (EGS). Februarja 1992. je podpisana Maastrichtska pogodba, ki vpelje pojem Evropska unija.

Za opis nekaterih dogodkov in okoliščin, ki so pripeljali do vojne in v sami vojni, bom uporabil deskriptivno metodo.

1.4 Struktura analize

Izvedel bom naslednjo analizo objektivnih razsežnosti vojne na Hrvaškem:

1. Analiza prostora zajema predstavitev naravnega in družbenega prostora države, kjer je potekala vojna. Analiza obsega opredelitev lege in geografskih značilnosti.
2. Časovno-akcijska analiza bo predstavila potek vojne. Analiza vključuje komentarje o datumu začetka vojne, analizo delovanja vojskujočih se strani in analizo posredniške vloge mednarodne skupnosti v času trajanja vojne. Glede na logiko dogodkov je vojna časovno razdeljena na posamezne faze.
3. Analiza udeležencev vojne vključuje predstavitev vpletenih strani v oborožene spopade (politične in vojaške udeležence), njihove politične cilje in medsebojna razmerja. Analiza vključuje tudi predstavitev subjektov mednarodne skupnosti, ki so bili vpleteni v reševanje krize.

2 TEMELJNI POJMI

2.1 Vojna na Hrvaškem – etnični konflikt med Hrvati in Srbi?

Medetnični konflikti so sopotniki razvoja globalne človeške družbe že od davne preteklosti. Zato je razumljivo, da je njihov vpliv na mednarodni mir in varnost v pogojih globalizacije še toliko večji. Največja nevarnost je nestabilnost večetničnih držav. Zatiranje etničnih skupin, ki pelje v nasilni konflikt, dobi zelo hitro mednarodne razsežnosti, zelo pogosto tudi v obliki mednarodnega terorizma. V vsakem primeru se odzove mednarodna skupnost (Grizold 1999: 9). Slednja ima danes na voljo različne oblike preprečevanja in reševanja mednarodnih sporov. Medetnični konflikti so lahko po svoji obliki meddržavni spori, lahko pa ostanejo notranja zadeva države, ki ob kršenju osnovnih človekovih pravic izzove ukrepe mednarodne skupnosti.

Varstvo etničnih manjšin ni v izključni domeni držav, v katerih manjšine živijo, zato je jasen tudi interes mednarodne skupnosti za medetnične konflikte.

Ena izmed mednarodnih organizacij, ki se ukvarja z etničnimi konflikti, je tudi OZN. Konec hladne vojne je OZN postavil pred nove izzive pri razreševanju medetničnih konfliktov. Kljub temu da Ustanovna listina OZN predvideva uporabo varnostnih mehanizmov za razreševanje mednarodnih konfliktov (tudi etničnih), pa je sam postopek razreševanja tovrstnih konfliktov premalo opredeljen. Zato ne preseneča predvsem dvoje, in sicer:

prvič, da OZN pri reševanju nekaterih medetničnih konfliktov po koncu hladne vojne ni bila najbolj uspešna in je bila zato deležna hude kritike mednarodne javnosti, in drugič, naraščanje medetničnih konfliktov je spodbudilo sodelovanje med OZN in regionalnimi organizacijami pri njihovem reševanju.

2.1.1 Opredelitev etničnosti

Ne glede na to, da se je ob koncu 20. stoletja povečalo zanimanje za etnične študije, kar je brez dvoma v veliki meri tudi posledica razpada nekaterih večnacionalnih držav, pa sam pojem etničnosti ni nov.

V družbenih znanostih je postal vse pomembnejši ob koncu šestdesetih let 20. stoletja v času dekolonizacije. V ameriški družboslovni sferi je pojem etničnosti svojo pomembnost utrdil v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je začel izhajati znanstveni časopis z naslovom Etničnost (Ethnicity) (Poutignat, Streiff-Fenart v Vodeb 2002: 9).

Beseda etničnost izhaja iz grške besede ethnos, ki se je prvotno nanašala na poganstva, s katero so krščanski pisci srednjega veka označevali vse nekristjane (Verbinc 1989: 195). V angleškem jeziku se je ta pojem obdržal nekako do srede 19. stoletja, ko je postopoma pridobival pomen, ki je označeval »rasne« značilnosti.

Od šestdesetih let 20. stoletja sta pojma etničnost in etnične skupine postala stalnici v socialni antropologiji, čeprav ni bilo enotne definicije in so obstajali različni pristopi do teh fenomenov. Vsem pristopom pa je skupno to, da je pojem etničnost implicitno »povezan z razvrščanjem ljudi v homogene skupine in z odnosi, ki se odvijajo med različnimi skupinami« (Eriksen v Vodeb 2002: 11). Danes je trend, vsaj med tistimi znanstveniki, ki se ukvarjajo z globalnimi primerjalnimi študijami, da etničnost razumejo v izvornem pomenu kot pripadnost na temelju subjektivnega verovanja v skupne prednike oziroma v skupni izvor (Rizman v Vodeb 2002).

Etničnost bi morebiti še najlažje definirali kot »aspekt družbenega odnosa med posamezniki, ki sebe dojemajo kot kulturno drugačne od pripadnikov drugih skupin, s katerimi imajo minimalne stike oziroma interakcije. Gre torej za družbeno identiteto, ki se nanaša tudi na koristi in izgube v interakciji in v tem smislu predstavlja tudi politični in simbolni aspekt« (Eriksen v Vodeb 2002:11). Nekateri drugi pa etničnost preprosto definirajo kot »stanje biti etničen oziroma pripadnost etnični skupini« (Kellas v Vodeb 2002).

2.1.2 Opredelitev etnične skupine

Za etnično skupino obstajajo številne definicije in težko bi rekli, da obstaja neka univerzalna in vsesplošno veljavna opredelitev tega pojava. Definicije se prekrivajo v navajanju temeljnih elementov, ki določajo etnično skupino. Med temeljnimi so največkrat navedeni naslednji elementi:

1. »jezik,
2. kultura v najširšem pomenu,
3. miti in religija,
4. skupna zgodovina in tradicija,
5. skupen teritorij ...«

Izraz etničen je primeren za določitev jezikovnih, verskih, kulturnih in drugih značilnosti, ki označujejo kolektivno identiteto neke skupnosti. Etnična skupina pa pomeni konkretno skupino ljudi, ki razpolaga z osnovnimi elementi etničnega oblikovanja (skupna kultura, jezik, religija, zgodovina, teritorij). Pripadniki etnične skupine imajo občutek medsebojne povezanosti in solidarnosti ter občutek posebne identitete, ki jih loči od drugih skupin, poleg tega pa jim takšno drugačnost priznavajo oziroma pripisujejo tudi drugi.

2.1.3 Mednarodna dimenzija etničnih konfliktov

Praksa in konkretni primeri etničnih konfliktov kažejo, da je težko govoriti o čistem notranjem etničnem konfliktu. Etnični konflikt v pojavnih oblikah skorajda vedno pridobi mednarodni značaj. Mednarodna komponenta etničnega konflikta je ena od njegovih temeljnih značilnosti, kar je še posebej relevantno v luči njihovega upravljanja in razreševanja. Notranjepolitični okvir zatorej zvečine ni zadosten za uspešno upravljanje in razreševanje, ampak je potrebno vključiti tudi mednarodnopravni okvir.

Etnični konflikti pogosto prestopijo iz notranjepolitičnih okvirov (pristojnosti neke države) v meddržavni konflikt in tako lahko pridobijo mednarodne razsežnosti, kar njihovo zapletenost in s tem reševanje še dodatno poveča (Vodeb 2002: 86).

Etnični konflikt – mednarodni konflikt?

Razvoj mednarodnega prava še ni prinesel konsenza o definiciji etničnega konflikta, etnične skupine in naroda. Tako mednarodnopravna terminologija pozna in uporablja pojem »narod/ljudstvo«, ki mu je podeljena pravica do samoodločbe, vendar ni opredeljeno, kdo ljudstvo/narod je. Podobno je tudi pri terminu etnična skupina, ki je tudi možni akter etničnega konflikta. Na problem uporabe termina etnični konflikt je opozoril tudi Danilo Türk. Po Türkovem mnenju lahko šele z jasno identifikacijo akterjev in njihovih namenov pričakujemo, da bo OZN s svojimi mehanizmi reševanja konfliktov ustrezno ukrepala. Pravno razumevanje etničnega konflikta, ki ga delijo nekateri poznavalci mednarodnega prava, poudarja, da se etnični konflikt odvija v državi med vsaj dvema etničnima skupinama, ki se borita za politično moč in ekonomske dobrine. V najekstremnejšem primeru lahko etnična skupina postavlja zahtevo po oblikovanju lastne države.

Pri etničnih konfliktih gre v osnovi za notranji konflikt. Mednarodno razsežnost lahko tak konflikt pridobi s posredno ali neposredno vključitvijo sosednje države. Vključitev sosednje države se odraža v nujenju različnih oblik pomoči (vojaško, finančno, moralno) eni od sprtih strani. Uresničevanje pravice do samoodločbe je prav tako način, da etnični konflikt lahko pridobi mednarodno razsežnost. Uresničevanje te pravice namreč prinaša razpad države in nastanek nove politične tvorbe. Naslednji način je kršitev mednarodnopravne norme. Tipičen primer je kolektivno načrtno iztrebljanje etnične skupine – genocid.

2.1.4 Etnični konflikt – notranji konflikt?

Dosledno ločevanje etničnega konflikta od drugih oblik konfliktov je težavno, čeprav družboslovci apelirajo, da je etnični konflikt potrebno ločevati od državljanske vojne in notranjih političnih sporov. V konkretnih primerih pa je to skorajda nemogoče.

Odprto ostaja vprašanje, kaj etnični konflikt je in ali sploh lahko govorimo o čistem etničnem konfliktu. Ali v to kategorijo uvrščamo samo boj etničnih skupin, manjšin, narodov za spoštovanje njihovih kolektivnih pravic, vključno s pravico naroda do samoodločbe? Če se etnični konflikt dogaja znotraj meja suverene in etnično pluralne države, ali ne gre za državljansko vojno?

Kaufmann (1996: 136) konflikte z etnično dimenzijo opredeljuje kot etnične državljanske vojne. Mednje prišteva primer Bosne, Ruande, Burundija ...

Za etnične državljanske vojne je po njegovem mnenju (Kaufmann v Vodeb 2002: 89) značilno naslednje:

- »lojalnost posameznikov skupini je izrazito trdna, saj temelji na jeziku, kulturi, religiji, skupnem poreklu. Ko konflikt poteka, lojalnost utrjuje še "hipernacionalistična retorika";
- rekrutacija bojevnikov poteka izključno na podlagi etnične pripadnosti, vojna vedno vključuje visoko stopnjo organiziranega nasilja;
- kontrola nad ozemljem je bistvenega pomena, saj izguba teritorija lahko pomeni izgubo pripadnikov (etnično čiščenje), zmaga pomeni fizično kontrolo nad teritorijem;
- varnostna dilema zajame vse pripadnike (obstoj posameznika je odvisen od njegove etnične pripadnosti);
- možne variante konca vojne: popolna zmaga ene strani, priznavanje stopnje notranje avtonomije, odcepitev/razpad države, model delitve oblasti«.

Baev (1999: 23) govori o istih konfliktih kot o secesionističnih konfliktih in jih definira kot »nasilno konfrontacijo med državo in oboroženo skupino, ki želi imeti kontrolo nad delom teritorija znotraj države s ciljem oblikovanja lastne neodvisne države«. Da ima Baev v mislih etnične konflikte oziroma v Kaufmannovem smislu etnične državljanske vojne, pove dejstvo, da konflikte na področju Balkana in Kavkaza, ki so se odvijali po koncu hladne vojne, označuje kot secesionistične. Meni, da so etnični konflikti po svojem bistvu secesionistično naravnani. Pravi (Baev 1999: 28) namreč, da je vsak secesionističen konflikt »unikatna kombinacija zgodovinskih vzrokov, etničnih ali civilizacijskih razlik ter političnih

determinant. Za evropske secesionistične konflikte po koncu hladne vojne je značilno, da so zasnovani prav na etnični podlagi«. Kot tipičen primer Baev navaja razpad nekdanje Jugoslavije (slovensko in hrvaško vojno, Bosno in Hercegovino, Kosovo).

Smotrno bi bilo mogoče razmisliti o ločevanju vsaj dveh oblik etničnih konfliktov glede na njihove akterje. Prvič se kot etnični konflikti označujejo konfliktni odnosi znotraj večnacionalne države (država z vsaj dvema narodoma), in sicer med večinskim in manjšinskim² narodom, kjer slednji v najekstremnejši obliki iskanja rešitve zahteva uresničevanje pravice naroda do samoodločbe. Kot tipična primera se navajata razpad nekdanje Jugoslavije in Sovjetske zveze.

Drugo skupino etničnih konfliktov pa lahko predstavljajo konfliktni odnosi prav tako znotraj etnično pluralne države, vendar gre tukaj za konflikten odnos med večinskim narodom in narodnostno manjšino. Tovrstni odnos nekateri označujejo tudi kot »manjšinski konflikt«, ki ureja vprašanje varstva manjšin.

Ti dve večji obliki etničnih konfliktov sta relevantni predvsem v smislu mednarodnega pristopa reševanja konflikta in njegovih implikacij. Mednarodnopravno nekako ni sporna pravica naroda do samoodločbe. Večinsko stališče teoretikov mednarodnega prava je, da manjšinam ta pravica ne pritiče oziroma da lahko manjšine uveljavljajo le t. i. interno oziroma notranjo samoodločbo. To hipotetično pomeni, da v primeru etničnega konflikta med večinskim in manjšinskim narodom znotraj ene državne tvorbe lahko pride do oblikovanja dveh ločenih in samostojnih ter neodvisnih državnih tvorb (secesija oziroma odcepitev), medtem ko v primeru »manjšinskega konflikta« do razpada države ne pride. Manjšina lahko postavlja le zahteve po uveljavljanju notranje avtonomije (Vodeb 2002: 93–94).

² Manjšinski narod tukaj ni mišljen kot skupina, ki je številčno šibkejša, ampak se manjšinskost kaže v šibkejšem političnem položaju, ki ga ima ta narod v primerjavi z večinskim.

3 KRATKA ANALIZA PROSTORA REPUBLIKE HRVAŠKE

Številni zgodovinski procesi na večno nemirni meji Zahodnega in Vzhodnega Rimskega cesarstva, na meji pravoslavja in katolištva, islama in krščanstva, meji velikih selitev so vplivali na današnjo zanimivo obliko ozemlja Republike Hrvaške. Oblika ozemlja je sestavljena iz dveh ozkih in vzdolžnih pasov (jadranskega in panonskega), medsebojno povezanih z nekaj širšim osrednjim pasom. Na zahodu meji Hrvaška s Slovenijo, medtem ko je na vzhodu med dva pasova »vrinjena« Bosna in Hercegovina. Na severu Republiko Hrvaško ločita reki Mura in Drava od Madžarske, na jugu pa Jadransko morje od Italije. Panonski nižinski pas, mestoma posejan z nizkim hribovjem, je umeščen med reko Savo in Dravo, na zahodu to nižino zapirajo obronki Alp. To je kmetijsko in industrijsko najbolj razvito področje Hrvaške. Osrednji in jadranski pas prekrivajo Dinaridi, in sicer s svojim prepadnim hribovjem, gozdnimi planotami in golim krasom. Na tem območju so oblikovana kraška polja in doline z mnogimi značilnostmi kraškega reliefa. V kraškem kmetijstvu prevladuje sejanje krompirja in koruze, reja drobnice in vinogradništvo. Počasi se razvija tudi industrija z majhnimi obrati. Na sami obali je ob ribištvu, vinogradništvu, sadjarstvu in turizmu posebej razvito še pomorstvo in določene industrijske panoge (ladjedelništvo, kovinska, prehrambna, kemična in tekstilna industrija).

4 RAZPAD JUGOSLAVIJE

Smrt dolgoletnega jugoslovanskega voditelja Josipa Broza Tita leta 1980 je pomenila prelomno točko za Jugoslavijo, na kateri je država že vstopila v obdobje pomembnih in potencialno razdruževalnih sprememb. Jugoslovanska družba je imela dve možni smeri razvoja – demokratizacijo in krepitev represivnih elementov. Prevladale so politične sile, ki so se zavzemale za represijo. To se je pokazalo leta 1981 na Kosovu, kjer je bila uporabljena sila proti študentsko vodenim demonstracijam (Šterbenc 2000: 37).

Sredi 80. let je ob pomembnem vplivu zelo zaostrenega ekonomskega položaja Beograd hkrati postal središče novega jugoslovanskega unitarizma in obujenega srbskega nacionalizma. Nacionalistični politični krogi, ki so leta 1987 prišli na oblast v Srbiji, so si ob koncu 80. let začeli močno prizadevati za odpravo jugoslovanskega federalizma (Ustave iz leta 1974). Posledično se je krepil odpor proti tem prizadevanjem v drugih jugoslovanskih republikah, predvsem Sloveniji in Hrvaški, ekonomsko najbolj razvitih republikah.

Cilj srbskih oblasti ni bila samo ponovna vpeljava politično-ustavne ureditve, kakršna je obstajala pred letom 1974, temveč popolna preureditev povojne ureditve, temelječe na načelu nacionalne enakopravnosti. Srbski predsednik Slobodan Milošević je hotel zagotoviti še večjo družbenopolitično hegemonijo Srbov v Jugoslaviji in okrepiti ekonomsko »izčrpavanje« razvitega dela Jugoslavije (Slovenija in Hrvaška). Milošević je hotel imeti centralistično ureditev Jugoslavije, v kateri bi Srbi imeli glavno vlogo. Obujeni srbski nacionalizem je ob morebitni odcepitvi republike Slovenije in Hrvaške zahteval združitev vseh Srbov v preurejeni Jugoslaviji.

S serijo dejanj (z razglašanjem svoje pravice do zastopanja vseh Srbov v Jugoslaviji, s prizadevanjem za spremembo notranjih jugoslovanskih meja, ki naj bi bile povsem administrativne, in z odpravo avtonomije avtonomnih pokrajin Kosova in Vojvodine) so srbske oblasti začele zanikati temelje druge, zvezne Jugoslavije (Šterbenc 2000: 38).

Prizadevanja srbskih oblasti za odpravo bistvenih elementov zvezne ureditve so povzročila odpor v Sloveniji in na Hrvaškem, kjer so bile aprila 1990 organizirane prve svobodne in večstrankarske volitve v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Nove oblasti v Sloveniji in na Hrvaškem so oktobra 1990 Srbiji predlagale preureditev Jugoslavije po konfederalnih načelih, vendar pa so srbske oblasti predlog zavrnile. Hrvaški parlament je 22. decembra 1990 sprejel novo Ustavo, ki je Republiki Hrvaški podeljevala popolno suverenost, v Sloveniji pa je bil 23. decembra 1990

organiziran referendum, na katerem se je velika večina udeležencev izrekla za neodvisnost Republike Slovenije (Šterbenc 2000: 37–40). 25. junija 1991 je slovenski parlament sprejel »Deklaracijo o neodvisnosti Republike Slovenije«, istega dne pa je hrvaški zakonodajni organ sprejel »Deklaracijo o ustanovitvi suverene in neodvisne Republike Hrvaške«.

4.1 Izbruh krize v Republiki Hrvaški

Do resnega zaostrovanja odnosov med srbskim narodom na Hrvaškem in republiški oblasti je prišlo junija 1989. V razpravi v Saboru srbsko prebivalstvo ni dobilo ustreznega mesta v ustavi. V novi hrvaški ustavi so srbskemu narodu odvzeli dotedanji status konstitutivnega naroda Republike Hrvaške. Postavili so ga v položaj narodne manjšine (Kolšek 2001: 51).

Zaostritev mednacionalnih odnosov na Hrvaškem je kmalu zavzela zaskrbljujoča razmerja.

Poleti leta 1990 je že začelo prihajati do številnih mednacionalnih spopadov (med Hrvati in Srbi) in izgredov v raznih krajih, pri čemer posebej izstopata Kninska krajina in Dalmacija. Spopadi so izbruhnili v Kninu, Drnišu, Imotskem, Zadru, Šibeniku, Makarski in drugih mestih. Vprašanje Srbov na Hrvaškem je postalo osrednje vprašanje, s katerim sta se ubadali tako federacija kot Hrvaška, zlasti pa JLA kot dejavnik preprečevanja medsebojnih spopadov (Kolšek 2001: 51–52).

Znak, da so lokalni Srbi pripravljene izzivati oblasti v Zagrebu, je bilo organiziranje zbora kakih 120.000 ljudi 25. julija 1990 v Srbu v Liki. Na tem zboru je bila sprejeta deklaracija v šestih točkah o srbski avtonomiji znotraj Hrvaške, ustanovljen je bil Srbski nacionalni svet. Sprejeta deklaracija je znikala oblast Republike Hrvaške na področjih, kjer so Srbi predstavljali večinsko prebivalstvo.

Srbski predstavniki so 30. junija 1990 na sestanku v Kninu objavili, da bo izveden referendum srbskega prebivalstva na Hrvaškem o kulturni avtonomiji. Hrvaška vlada je poslala policijo, da bi preprečila načrtovani referendum, na kar so Srbi odgovorili s postavljanjem barikad na delu prometnic. Rezultat tega spora je bil poseg JLA, ki je z dvema letaloma MIG prestregla tri hrvaške helikopterje s 15 policisti, ki so leteli v Gračac in v Knin, ter jim zaukazala vrnitev v bazo.

Uradna razlaga posega MIG-ov 21 je bila, da so helikopterji skrenili z načrtovane smeri, vendar je bilo jasno, da je JLA odkrito stopila na stran hrvaških Srbov.

Srbski referendum je potekal 19. avgusta 1990. Velika večina Srbov, ki so glasovali, se je odločila zahtevati kulturno avtonomijo v Jugoslaviji, če le-ta ostane federacija, in priključitev k Srbiji, če Jugoslavija postane konfederacija (Tatalović 1997: 109).

Do konca avgusta 1990 je odpor zajel tudi področje Banije. Lokalni Srbi so napadali hrvaške policijske postaje v Dvoru na Uni, Gračcu, Glini in Obrovcu. Odporniški Srbi so z dinamitom uničevali hrvaške hiše na področjih, kjer so bili v večini.

V nasprotju s srbskimi in mnogimi zahodnimi izjavami je bila hrvaška vlada nenavadno pasivna in ni veliko storila za zaustavitev srbskega izzivanja v Kninski krajini. Morda je razloga v tem, da je bila do konca leta 1990 srbska stran veliko bolje oborožena kot pa hrvaška.

4.2 Nova hrvaška oblast in prvi oboroženi spopadi

Po prvih večstrankarskih volitvah aprila leta 1990 in zmagi stranke HDZ so se odnosi med novo oblastjo in Srbi na Hrvaškem naglo poslabšali. Od tedaj dalje na Hrvaškem tako rekoč ni bilo več miru. Nastopilo in veljalo je stanje izrednih razmer.

HDZ, ki je zastopala ozke nacionalne in celo šovinistične interese, se je v praksi čedalje huje spopadala s srbskim narodom na Hrvaškem.³ Zavračala je vse, kar je imelo jugoslovanski predznak in se čedalje bolj odkrito prepirala z JLA (Kolšek 2001: 53).

Kninska krajina, zlasti pa Knin kot vojaškopolični center srbskega naroda na Hrvaškem se pospešeno pripravljata na obrambo pred oblastmi novega režima na Hrvaškem. Nastajajo nočne straže in vsi pomembnejši objekti na terenu so zavarovani. Vse ceste, ki vodijo v Krajino, so blokirane, postavljajo se barikade. V Benkovcu in Obrovcu pride do prvih spopadov s hrvaško milico.

Na ozemlju Krajine vlada skrajno napeto stanje, navzoč pa je tudi strah pred vojaškim posegom hrvaških oblasti. Srbski narod zato za svojo zaščito zahteva intervencijo zveznih organov.

Vladajoča stranka HDZ in vodilna stranka med srbskim prebivalstvom SDS sta s svojim nacionalnim nabojem pripeljali do maksimalne napetosti in vzajemne nestrpnosti. Zaradi tega je nenehno grozil mednacionalni spopad z nepredvidljivimi posledicami.

³ Po popisu prebivalstva iz leta 1991 je prebivalstvo Hrvaške sestavljalo: 78,1 % Hrvatov, 12,2 % Srbov in 2,2 % Jugoslovanov. Ostalih 7,5 % so predstavljale razne narodne manjšine in etnične skupine.

V takih pogojih in skrajno zaostreni situaciji se je enotam JLA (iz 5. vojaškega območja) z maksimalnim angažiranjem posrečilo stopiti med sprte strani in tako preprečiti medsebojne spopade. V nekaterih primerih je JLA preprečila in ustavila že začete oborožene izgrede in spopade (Kolšek 2001: 57–60).

Pirjevec pravi (2003: 68), »/d/a bi 'ločila' sprte etnične strani, v resnici pa podprla srbsko, JLA ni računala samo na krajevne 'prostovoljce', ampak tudi na tiste, ki so prihajali iz Srbije«. Kakor priča v svoji knjigi spominov general Kadijević, je zaradi množičnega odpora novačenju na začetku vojne na Hrvaškem JLA manjkalo osemnajst divizij: samo 25 odstotkov nabožnikov se je namreč odzvalo vpoklicu (Pirjevec 2003: 68).

Ker je bila v občutljivem procesu metamorfoze, saj se je iz večetnične začela leviti v povsem srbsko vojsko, se JLA ni obotavljala in se je oprla na krajevno policijo, na enote teritorialne obrambe, predvsem pa na paravojaške skupine. Te skupine so po vzoru Mihailovičevih četnikov spomladi 1991 s pomočjo upokojenih oficirjev organizirale srbske nacionalistične sile in notranje ministrstvo. »Martićevcem« v Krajini so se v Slavoniji pridružili teritorialci, povezani z Miloševićevo Socialistično stranko, zloglasni »Tigri«, ki jih je blagoslovila srbska Pravoslavna cerkev, nacionalna garda Vuka Draškovića, armadni korpus Avala, ki ga je ustanovila Šešljeva Radikalna stranka, ter druge četniške formacije: Beli in Plavi orli, enote Dušana Silnega itd.

4.3 Poseg JLA v konflikt na Hrvaškem

Štab Vrhovnega poveljstva je marca 1991 zahteval od Predsedstva SFRJ sprejem izrednega stanja v celi Jugoslaviji in uporabo JLA. Ta predlog ni sprejet, tako da se JLA odloči, da se uporabijo tisti načrti izrednega stanja, o katerih je govoril general Blagoje Adžić, »o zaščiti srbskega naroda in pomoči za obrambo«.

Strateški načrt zasedbe Hrvaške je pripravljen dolgoročno, na tajen način, v obdobju petih let (1985–1989), bil je tudi poskusno preverjan. Javno je ta načrt odkrit šele leta 1993 s strani njegovega izvajalca (generala Veljka Kadijevića). Pred uporabo načrta je Hrvaška razorožena, in sicer z odvzemanjem orožja njeni teritorialni obrambi. Generalštab JLA tudi pred tem izda Navodila za uporabo strateških skupin, s katerimi se določa, kako bodo le-te izvajale operacije.

Pravi operativni načrt (strateška napadalna operacija) se je glasil: Strateško nalogo izvesti v dveh delih. V prvem: izvajati protinapade taktičnega pomena, dokler se Hrvaška ne odzove (napade vojašnice), ob okrepljenem organiziranju in urjenju srbskih upornikov. V drugem delu: z enkratno strateško ofenzivno operacijo poraziti hrvaško vojsko in izvesti zastavljene naloge.

Z vidika generalštaba je JLA dosegla svoje cilje v prvi fazi prvega dela vojne⁴ proti Hrvaški: »zaščitila« je srbsko prebivalstvo, pomagala in omogočila je Srbom, da se vojaško in politično pripravijo na dogodke, ki bodo sledili. Hrvaška ni izvajala oblasti na celotnem svojem ozemlju zaradi vloge, ki jo je igrala JLA. Hrvaški je po Kadijeviću postalo jasno, da ta cilj ne bo dosegla, dokler bo JLA na njenem ozemlju.

V drugi fazi prvega dela vojne⁵ se uporaba sil JLA na Hrvaškem za »obrambo Srbov« ni mogla več izvajati po modelu »preprečevanja mednacionalnih spopadov« (Domazet 2002: 64). Potrebno je bilo počakati na »odkriti napad« Hrvaške, ki bi bil viden za vse in bi tako nedvomno vedeli, kdo je napadalec in kdo branitelj. Šele potem bi lahko JLA ustrezno odgovorila.

Špegelj (1999: 54) piše, da je bila ideja manevrske vojne sestavljena iz naslednjih osnovnih elementov:

- popolna blokada Hrvaške iz zraka in morja;
- smeri napada glavnih sil JLA neposredno povezati z osvobajanjem srbskih krajev na Hrvaškem in garnizij JLA v globini hrvaškega ozemlja. S tem ciljem presekat Hrvaško na smereh Gradiška–Virovitica, Bihać–Karlovac–Zagreb, Knin–Zadar, Mostar–Split. Z najmočnejšo grupacijo oklepno-mehaniziranih sil osvoboditi vzhodno Slavonijo in zatem hitro delovati proti zahodu, spojiti se s silami v zahodni Slavoniji in nadaljevati v smeri Zagreba in Varaždina. Istočasno naj bi z močnimi silami iz rajona Herceg Novi–Trebinje blokirali Dubrovnik iz kopnega in naredili izpad v dolino Neretve – na ta način naj bi sodejstvovali s silami, ki nastopajo na smeri Mostar–Split;
- po doseganju določenih objektov (»glavnih točk«) zavarovati in ohraniti mejo Srbske Krajine na Hrvaškem, umik preostalih sil JLA iz Slovenije in potem umik JLA s Hrvaške;
- za mobilizacijo, pripravo mobiliziranih enot kot tudi za njihov prihod na načrtovane smeri uporabe je potrebno deset do petnajst dni, odvisno od stopnje bojne pripravljenosti enot in njihove oddaljenosti od smeri delovanja.

⁴ Ta faza prvega dela vojne je trajala od 17. avgusta 1990. (prve ovire s hlodi na cestah) do 25. junija 1991. (Deklaracija o vzpostavitvi suverene in samostojne Republike Hrvaške).

⁵ Začetek te faze je 25. junija 1991., konec pa je 14. september 1991 (začetek napada na vojašnice).

S srbskega vidika so osvojene glavne naloge preoblikovanega načrta v prvem delu vojne:

- (1) Ena tretjina Hrvaške, kjer živijo pretežno Srbi je »osvobojena«.
- (2) Z bojem je oblikovana vojska »Krajine«, ki jo je JLA opremila s potrebno oborožitvijo in bojno tehniko.
- (3) JLA je umaknila svoje pomembne bojne kapacitete s Hrvaške in jih razmestila tako, da odgovarjajo prihodnjim nalogam (vojna v BiH).

Takšne ugotovitve so zadosti realne, razen splošne, ki pravi, da je Hrvaška sprejela Vanceov načrt zato, ker je izgubila vojno. Hrvaška ne samo, da ni izgubila, nasprotno, dobila je to prvo prelomnico vojne. Strategija je tu neizprosna, zmagovalec je tisti, ki onemogoči sovražniku, da doseže svoj postavljeni strateški cilj. Postavljeni strateški cilj JLA je bil – poraz hrvaške vojske in prodor do slovenske meje. Ta cilj ni dosežen niti v prvem ne v drugem delu prve prelomnice vojne.

5 VOJNA NA HRVAŠKEM DO PREMIRJA V SARAJEVU (2. 1. 1992)

Delovanje srbskih sil poleti 1991

Po vojni v Sloveniji se spopadi na Hrvaškem hitro okrepijo. Srbske sile, s pomočjo prostovoljnih enot in pod neposredno zaščito JLA, poleti izvedejo serijo akcij, v katerih zavzamejo mnoga mesta in širna področja v vzhodni in zahodni Slavoniji, v Baniji, Kordunu, Liki in severni Dalmaciji. Izbrana taktika srbskih sil je večinoma močnejša, z dolgotrajnejšim topniškim in minometnim obstreljevanjem, kateremu hrvaške sile ne morejo parirati zaradi pomanjkanja težke vojaške tehnike. Z umikanjem civilnega prebivalstva se začnejo umikati tudi hrvaške sile in tedaj srbske sile začnejo prihajati v naselja.

Vojna za vojašnice

Vojašnice in objekti JLA na Hrvaškem so od julija 1991 pod blokado, ki jo izvajajo različne enote (najbolj številne so enote Narodne zaščite), njim pa se priključujejo tudi krajani, ki živijo v bližini. V šestih dneh, od 14. do 19. septembra, je osvojeno z bojem ali se je predalo 36 vojašnic in skladišč ter 26 drugih objektov, med njimi sta dva centra zvez in ena raketna baza (Žunec 1998: 77).

K padcu vojašnic je prispevala tudi neiznajdljivost poveljstev JLA, ki niso ob pravem času izvedla umika iz objektov, ki so se pogosto nahajali v mestih, na majhnem prostoru, obdani z visokimi zgradbami. Slab sistem zvez je mnoge vojašnice po prekinitvi civilnih telefonskih linij pustil brez povezave z nadrejenimi poveljstvi in drugimi enotami.

Nadrejena poveljstva niso nudila pomoči obleganim enotam, tako da so preboji (če je do njih prišlo) organizirani z lastnimi silami. V celoti je odpovedalo letalstvo JLA, ki se je omejilo na obstreljevanje in bombardiranje že osvojenih vojašnic, včasih pa so bile napadene celo lastne sile.

Hrvaške sile so dosegle svoj cilj z večjo kombinacijo oboroženih in neoboroženih sredstev pritiska. Morala posadk v vojašnicah je padala z izčrpavanjem v blokadi, s pozivi na predajo preko radijskih postaj, z vsakodnevnimi pogajanjmi, nudenjem denarja za predajo vojašnic in tehnike. Prav tako se je uporabljalo zastraševanje, kar se je izkazalo za zelo uspešno, saj se je veliko vojašnic in drugih objektov predalo brez boja.

Organizacija in razvoj Hrvaške vojske

Hrvaške sile, ki so poleti 1991 sprejele boj, so bile maloštevilne, slabo oborožene in opremljene. Te sile niso bile vojaško organizirane v enoten sistem vodenja in poveljevanja iz političnih in drugih razlogov, čeprav je 30. julija 1991 oblikovano Poveljstvo Zbora narodne garde (ZNG) z Martinom Špegljem na čelu.

Naloge, postavljene pred hrvaške sile, se začnejo celovito in sistematično izpolnjevati šele potem, ko se v septembru (na temelju novega Zakona o obrambi) oborožene sile organizirajo v Hrvaško vojsko (HV). Generalštab Hrvaške vojske se vzpostavi 21. septembra 1991 z načelnikom generalom Antonom Tusem. Tedaj se začne tudi sistematična mobilizacija rezervnih vojakov in organizacija enot, poveljstev in ustanov ter načrtna uporaba sil.

Hrvaška vojska se po oblikovanju generalštaba organizira v vseh vojaških segmentih. 1. oktobra 1991 so oblikovana velika vojaško-teritorialna in bojna poveljstva (operativna območja) s sedeži v Osijeku, Bjelovarju, Zagrebu, Karlovcu, Reki in Splitu, podrejene so jim bile operativne skupine, ki so poveljevale posameznim smerem in področjem (Žunec 1998: 79). Osnovne in hkrati največje taktične enote so bile pehotne brigade (profesionalne in rezervne), oblikovane so tudi brigade in ostale enote drugih rodov (inženirske, topniške, raketne). V začetku oktobra je dokončan razvoj 24 brigad, do konca meseca bo razvitih nadaljnjih 11, tako da je konec leta oblikovanih 63 brigad. Razen profesionalnih bodo tudi rezervne brigade usposobljene za manevrska delovanja, kar bo omogočilo koncentracijo sil in načrtovanje operacij.

Od 10.000 pripadnikov ZNG-ja v juniju bo hrvaška vojska narasla na 200.000 mož v decembru 1991. Hrvaška vojska je postala edina oborožena sila, vse ostale oborožene organizacije, skupine, strankarske ali zasebne milice so bile vključene v sestavo HV-ja ali pa razpuščene.

Bitka za Vukovar

V sklopu svoje jesenske operacije je JLA začela s prodorom močnih sil skozi Srem in vzhodno Slavonijo z namenom, da osvoji mesta Vukovar, Vinkovci, Osijek in Đakovo. V nadaljevanju napredovanja bi se preko Našica in Podravske Slatine konvergentno združila s silami 5. (banjaluškega) korpusa, ki so čez Okučane napredovale proti severu in so imele za cilj obvladovanje prostora okoli Virovitice. S tem bi dejansko bila zavzeta cela Slavonija.

Vukovar, kot strateško mesto na vhodu v slavonski prostor je predstavljal prvi cilj.

Organizirani napadi na Vukovar se začnejo že v juliju leta 1991. V posameznih delih mesta in okolici se oboroženi oddelki lokalnega srbskega prebivalstva spopadajo s hrvaško policijo in zametki hrvaških vojaških formacij. Boji se okrepijo v poznem poletju, ko se začne triinpolmesečno obleganje mesta, ki ga do konca septembra obkolijo močne sile JLA, ki iz smeri Šid proti Vukovarju prihajajo iz Srbije, prodirajo s severa iz Baranje ali pa so že od prej razmeščene na prostoru med Osijekom in Vinkovci. Žunec navaja (1998: 81), da so »Hrvati imeli 1.300 do 1.800 borcev (najvišje ocene govore o 2.500 mož pod orožjem) iz enot 1. in 3. brigade ZNG/HV-ja (okoli 400 mož), MUP-a (okoli 300), HOS-a ter okoli 1.100 lokalnih prostovoljcev«. Te enote so bile pretežno oborožene (ob nekaj minometih) z lahkim pehotnim orožjem ter z minskoeksplozivnimi in protioklepni sredstvi. Hrvaške sile so bile pripravljene za boj v naseljenem mestu, Hrvati so mesto razdelili na sektorje in organizirali krožno obrambo mesta. Začetna zmešnjava v pristojnostih in poveljevanju je popravljena v začetku septembra, ko so na poveljniška mesta postavljeni profesionalni častniki.

Na drugi strani Srbi oziroma JLA pred Vukovar pripelje močne sile 12. (iz Novega Sada) in 17. (iz Tuzle) korpusa. V oktobru so jim priključene tudi druge pomembne sile 1. (beograjske) armade, še posebno 1. gardijska divizija, ki je bila drugače v rezervi Vrhovnega poveljstva JLA.

Sile JLA pred Vukovarjem so bile sestavljene iz 11 brigad, med temi jih je bilo 7 mehaniziranih in 2 oklepni (k tem silam niso štete paravojaške formacije, ki so prišle iz Srbije, in lokalni pripadniki teritorialne obrambe). Žunec pravi (1998: 81), da so »enote v določenem času imele do 45.000 mož, razpolagale pa so z veliko količino težke tehnike (650 tankov in oklepnih transporterjev, 250 večjih topov itd.), računale pa so lahko na intenzivno zračno podporo«. Z reke Donave so delovale enote Rečne vojne flote JLA. V samem mestu Vukovar je bila v obkolitvi hrvaških sil vojašnica JLA, ki je služila kot opora napadu srbskih sil in se ni predala Hrvatom vse do padca mesta v srbske roke.

Po nekaterih ocenah je na Vukovar padlo 700.000 granat in letalskih bomb (povprečno okoli 7.000 dnevno). V mestu je tako popolno uničeno 18.000 (ali 62 %) stanovanjskih objektov (Žunec 1998: 82).

Ta taktika uničevanja je bila kombinirana s prodori oklepnih enot JLA v mesto. Te oklepne enote so se brez zaščite pehote pomikale vzdolž ulic in tako postale »lahak plen« hrvaških sil, ki so delovale s prenosnimi protioklepni sredstvi. Z druge strani je iz predmestja poskušala v mesto prodreti pehota brez neposredne podpore tankov in topništva, tako da so Hrvati uspešno odbijali tudi te napade.

Načini bojevanja Hrvatov s Srbi

Hrvati so izjemno spretno uporabljali zgradbe in druge objekte mestne infrastrukture, npr. kanale in podzemne prehode, za prikrito približevanje sovražniku in napade z majhne oddaljenosti (nekaj deset metrov).

Za napade na tanke, ki so se prebili v mesto, so bile sestavljene skupine iz treh članov, »lovcev na tanke«, ki so bile oborožene z raketometi za protioklepni boj (osa, armbrust). Način delovanja take skupine je bil naslednji: izurjeni strelec je meril na periskop voznika tanka, da bi ga zaustavil; drugi član skupine bi z raketometom streljal na tank, medtem ko bi tretji član z avtomatskim orožjem streljal na posadko, ki bi zapuščala goreče oklepno vozilo (Dedaković in drugi 2000: 79). Ob tem Mile Dedaković (2000: 79), eden glavnih poveljnikov vukovarske obrambe, dodaja: »Tank M84 smo zmedli tako, da sta dva strelca istočasno streljala na tank in tako se računalnik v tanku, ki deluje na osnovi vira toplote, ni mogel odločiti, v katero smer ognjeno delovati. Takšen tank bi, takoj ko bi se na njega streljalo, začel iskati tistega, ki je streljal.«

Intervencijska napadalna skupina je štela največ deset ljudi. Večje enote ne bi uspele izpolniti vseh zahtev takšnega načina delovanja – gibljivost, tajnost, hitro organiziranje napada in hiter umik, dejavnik presenečenja ...

JLA je osvojila Vukovar, toda ta »zmaga« ji je prizadejala velike izgube. Velika koncentracija sil se je spravila nad maloštevilne branilce in izgubila tri dragocene mesece.

Bitka za Vukovar je pokazala, da je jesenska operacija JLA propadla tako na strateški kot tudi taktični ravni.

Na strateški ravni je težišče jesenske ofenzive zgrešeno postavljeno na Vukovar in Dubrovnik kot dve skrajni vzhodni točki hrvaškega ozemlja. JLA je namreč že obvladovala področja, s katerih bi lahko izvajala zelo nevarne posege za hrvaško stran. Obleganje Vukovarja je ilustracija neuspešnosti srbske strani tudi na taktični ravni.

Po vojaški terminologiji so temeljni dejavniki oboroženega boja prostor, čas, ljudje in tehnika. Z obleganjem in uničevanjem Vukovarja je JLA veliko izgubila na treh dejavnikih (čas, ljudje, tehnika), malo pa je dobila samo na enem (prostor).

Ne samo, da je Vukovar mesece uničevan brez kakršnih koli vojnih rezultatov, še več, srbske sile so ponovile isti obrazec bojevanja na drugih mestih na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Pot do odgovora je očitno bolj zapletena in se nahaja izven vojaške logike kot tehnike vojskovanja.

Operacije na jugu in zahodu Hrvaške

V skladu s svojimi načrti je JLA s silami hercegovskega korpusa in 2. korpusa iz Črne gore na skrajnem jugu zavzela Prevlako in Konavle, okupirala Cavtat (15. oktobra) ter izvršila blokado Dubrovnika z zavzemanjem položajev v okolici mesta. Po blokadi se je začelo obstreljevanje mesta. Težki topniški napadi so izvedeni 11. oktobra, in še posebno 6. decembra, ko je na Dubrovnik izstreljeno okoli 500 projektilov, ki so ubili 14 in ranili 52 ljudi. Ta bombardiranja mesta, ki je izreden spomenik kulture, so sprožila zgražanje svetovnega javnega mnenja. Napad na Dubrovnik in okolico, kjer ni živelo veliko Srbov niti niso bile blokirane garnizije JLA, je pokazal, da srbski cilji težijo k ozemeljskemu osvajanju in obvladovanju gospodarsko pomembnih področij (turizem). Mesto je ostalo obkoljeno do pomladi leta 1992, branjeno pa je z majhnim številom hrvaških vojakov.

Ena največjih nevarnosti za Hrvaško nastane z blokado mesta Zadar, proti kateremu so usmerjene sile 9. korpusa JLA. Sile tega korpusa v septembru prekinajo cestno povezavo Reka–Dubrovnik in 7. oktobra 1991 pridejo pred Zadar. Cilj te operacije je bil prodor na Obalo in poraz hrvaških sil v smeri Šibenik–Biograd–Zadar ter prodor v smeri do Karlobaga. Zadar vseeno ne pade. Po srbskih virih je osvojitve mesta preprečena s poveljem o zaustavitvi napredovanja. Cilji operacije so samo delno realizirani, tako da Srbi zavzamejo samo majhen del obale med Maslenico in Rovanjским.

Srbi 21. novembra 1991 porušijo Masleniški most, s čimer je prekinjena edina povezava med severnim in južnim obalnim delom. Zaradi tega je vse do leta 1993 promet med severom in jugom moral iti prek otoka Paga. To pa ni bistveno ogrozilo prevoza hrvaških sil v kasnejših operacijah (Žunec 1998: 85).

Na območju Gorskega kotarja so hrvaške oblasti s tamkajšnjimi Srbi sklenile sporazum o miru in medsebojnem zaupanju, tako da tam ni bilo vojaških spopadov. Spomladi leta 1992 štiri mestne skupnosti vrnejo orožje, ki so ga dobile od JLA in ki ni nikoli uporabljeno.

Sarajevsko premirje

JLA in srbske sile do decembra 1991 obvladujejo nad 17.000 km² (ali 30 %) hrvaškega ozemlja. Zavzamejo celo Baranjo, dele Slavonije in Srema ob Donavi, območje okoli Okučanov, Banovino, Kordun, večji del Like, celo severnodalmatinsko zaledje, dubrovniško riviero in njeno zaledje (Žunec 1998: 86). Večina velikih mest je ostala v dometu srbske artilerije, globina nezavzetega ozemlja pa je mestoma zavzemala manj kot 15 km.

2. januarja 1992 sta general JLA Rašeta in hrvaški minister za obrambo Šušak podpisala sporazum o brezpogojni prekinitvi vojnih delovanj. Sporazum stopi v veljavo 3. januarja ob 18. uri, obe strani pa ostaneta na doseženih ozemeljskih položajih. S tem je končana prva faza vojne na Hrvaškem. Premirje je sklenjeno kljub nasprotovanju hrvaškega vojaškega vrha, ki je menil, da je to prenašljivo in nepremišljeno dejanje in da je napočil čas za odločilni udarec proti srbskim silam. Politika vseeno prevlada nad vojaškim razmišljanjem.

6 VOJNA NA HRVAŠKEM OD SARAJEVSKEGA PREMIRJA DO ZAKLJUČNIH VOJAŠKIH OPERACIJ

6.1 Unprofor in zaščitena območja na Hrvaškem

Po napetem dialogu med vodstvom »Republike Srbske Krajine« (RSK) in Beogradom je vodstvo RSK končno sprejelo Vanceov načrt. Varnostni svet OZN je 24. 2. 1992 sprejel resolucijo 743 o začetku mirovne operacije in napotitvi multinacionalnega kontingenta zaščitnih sil na Hrvaško. Misija UNPROFOR naj bi prevzela zaščito prebivalstva v štirih zaščitnih območjih (UNPA), ki so obsegala področje 18-ih občin, »v katerih Srbi tvorijo večino ali pomembno manjšino prebivalstva in kjer so medsebojne napetosti privedle do oboroženih spopadov v bližnji preteklosti«. Spomladi leta 1992 je prispel kontingent UNPROFOR-ja, ki je štel 10.000 vojakov. Naloge, ki so si jih te sile zastavile v svojem mandatu, še posebno civilno-politični del, so bile delno izpolnjene. JLA je zapustila Hrvaško, težko orožje uporniških Srbov je bilo premeščeno v skladišča pod skupnim nadzorom UNPROFOR-ja in RSK.

Druge naloge, kot je vrnitev pregnancev, zaščita preostalih Hrvatov v UNPA, odprtje prometnih povezav in vrnitev t. i. rožnatih con (področja, ki so jih Srbi osvojili, v katerih pa niso živeli) pod hrvaško oblast, niso bile izpolnjene. Življenje preostalih Hrvatov v zaščitnih območjih je bilo težko in nevarno, okoli 7000 je bilo pregnanih, več 100 pa ubitih.

Baranja. V času razporejanja sil UNPROFOR-ja je poveljnik »zbornog područja« Osijek, general Karl Gorinšek, načrtoval in izvedel kontroverzno akcijo vpada v Baranjo. Napad hrvaških sil se je začel 3. aprila 1992 s preходом preko Drave in se je izvajal na dveh glavnih smereh: ena smer se je izvajala iz Valpova in naj bi preko levega krila prodrla naprej v Baranjo, druga pa naj bi s silami na desnem krilu odsekala prometnice proti Vukovarju. Ta vojaška akcija je propadla, hrvaške sile so se morale umakniti ob pomembnih izgubah v ljudstvu in tehniki (107. brigada, ki je delovala na smeri Valpovo je imela 14 mrtvih, 2 pogrešana in 70 ranjenih).

Miljevški plato. V akciji, izvedeni 21. junija 1992, so hrvaške sile k umiku prisilile srbske sile iz okolice Šibenika in Vodice; osvobojenih je bilo sedem vasi na Miljevškem platoju. Srbi so v tej operaciji predvsem zaradi presenečenja doživeli velike izgube. Varnostni svet OZN se je na hrvaško akcijo ostro odzval ter sprejel resolucijo 762 proti Hrvaški, v kateri je zahteval umik hrvaških sil. Resolucija na terenu ni bila izvedena. Akcija je imela za Hrvaško bolj političen kot pa vojaški pomen, saj je z njo preizkusila mednarodno skupnost.

Maslenica. Z rušenjem masleniškega mostu in zavzetjem položajev v neposrednem zaledju Zadra so Srbi onemogočili redni kopenski promet med severom in jugom Hrvaške, tudi Zadar z okolico se je znašel v dometu in pod udarom srbske artilerije.

Značilnosti hrvaške operacije »Maslenica«:

- odbiti sovražne sile od ceste Karlobag–Maslenica–Zadar;
- zavarovati Masleniško ždrilo zaradi vzpostavljanja mostu in povezovanja severnega in južnega dela Republike Hrvaške;
- odbiti sovražne sile od Zadra, osvoboditi zadrsko zaledje in vzpostaviti nadzor nad letalsko bazo v Zemuniku (Bobetko 1996: 363).

Po začetnem hrvaškem uspehu so si Srbi opomogli ter izvršili protinapad iz smeri Benkovca, zaradi česar se je hrvaška akcija deloma zaustavila. Glede na to, da je večina hrvaških sil že bila uporabljena v boju, so okrepitve prispele tudi iz Osijeka (od tam je bila premeščena ena vojaška enota – »bojna« 3. brigade). Hrvaške sile so po težkih bojih uspele do 27. januarja zavzeti predvidene cilje operacije.

Srbske sile so bile odbite iz zadarskega zaledja, zavzet je bil Zemunik, odprta je bila prometnica Zadar–Maslenica. V tej operaciji je bila zavzeta tudi hidrocentrala Peruča na reki Cetini, ki so jo Srbi minirali. Aktiviranje nameščenih eksplozivnih nabojev bi sprožilo veliko vodno valovanje, ki bi porušilo veliko naselbin v spodnjem toku reke. Srbi so aktivirali naboje, toda do resnih posledic ni prišlo, ker poškodovana zapornica na jezui ni popustila.

Človeške žrtve na obeh straneh so bile velike. Po priznanju generala Bobetka, novega načelnika generalštaba hrvaške vojske, ki je bil na čelu izvajanja operacije, je bilo samo v eni brigadi, ki je sodelovala v operaciji, 159 mrtvih. Srbi so imeli več sto mrtvih vojakov in civilistov (priznali so 490 žrtev). V masleniški operaciji so se pokazale nekatere slabosti hrvaškega operativnega načrtovanja. Napad je bil izpeljan na več smereh, kar je onemogočilo koncentracijo sil in omogočilo nasprotniku, da izvede protiudarec na najbolj ugodnem mestu. Neposredna posledica takega načrta je bilo tudi pomanjkanje rezervnih sil, pripravljenih za hitro uporabo, kar bi v kritičnem obdobju operacije lahko pripeljalo do katastrofalnih posledic za hrvaško stran.

Medački žep. 9. septembra 1993 so hrvaške sile začele akcijo »popravljanja« frontne linije v okolici Gospića. V kratkem napadu so osvojile nekaj naselij južno od Gospića ter zavzele

boljše položaje na Velebitu. Srbi so bili hitro »razbiti« in so se umaknili skupaj s civilnim prebivalstvom. Načrtovana akcija se je končala istega dne, toda boji so se nadaljevali tudi naslednje dni in so se končali pred krajem Medak, 20 kilometrov jugovzhodno od Gospića. Srbi so v odgovor na hrvaško akcijo začeli z obstreljevanjem velikega števila hrvaških mest in naselij, pri čemer je bilo še posebej prizadeto mesto Karlovac, v katerem je bilo več deset mrtvih. Na predmestje Zagreba je padla raketa zemlja-zemlja luna-17 (NATO oznaka Frog-7), s čimer je srbska vojska Krajine (SVK) uresničevala grožnje, da bo odgovorila z maščevanjem.

Nekaj dni po medački akciji je SVK poslala hrvaškim oblastem spisek 30-ih ciljev, ki bodo napadeni, če se hrvaške sile ne umaknejo ali če ponovno napadejo.

V času akcije je prišlo do »stika« med hrvaškimi silami in kanadsko enoto UNPROFOR-ja, v kateri je bilo tudi nekaj mrtvih (podatki so pod embargom). Zaradi serije odkritih vojnih zločinov je akcija izzvala burne reakcije mednarodne javnosti. Po enem tednu se je hrvaška vojska umaknila iz zavzetih naselij in jih predala enotam UNPROFOR-ja. Na ruševinah in pogoriščih je bilo najdenih 18 trupel srbskih civilistov, ki so bili ubiti od blizu, hrvaška stran pa je predala še naslednjih 50 trupel. Naselja Počitelj, Čitluk, Divoselo in osem drugih so bila predana popolnoma upostošena, 500 hiš je bilo požganih do temeljev, zaradi česar je bila hrvaška stran obtožena, da je sistematično izvajala taktiko »zažgane zemlje«. Predsednik Tuđman je odstavil dva častnika, od katerih eden kasneje postal general, in naročil preiskavo. Podpredsednik hrvaške vlade dr. Kostović je zanikal, da bi hrvaška stran zagrešila zločine, z argumentom, da so bili ubiti civilisti v resnici pripadniki srbske logistike in da so bili oboroženi.

Zaradi zločinov in množičnega uničevanja je medačka akcija naredila veliko škodo ugledu hrvaške vojske in Hrvaške. Akcija je na Srbe delovala psihološko na dva načina: dala je vedeti, da bo »obračun« neusmiljen, z druge strani pa jih je zaslepila v tem, da hrvaška strategija sestoji v počasnem »grizenju« delov ozemlja pod srbskim nadzorom. Medačka akcija je prav tako opozorila na težavo razlikovanja med civilisti in vojaki v takšnem tipu vojne.

6.2 Zaključne vojaške operacije

Z vojaškega vidika je imela Hrvaška s sprožitvijo ofenzivne operacije nekaj pomembnih prednosti pred sovražnikom (Republiko Srbsko Krajino) ob predhodni izvršitvi potrebnih priprav: lahko je uporabila močnejše sile in ustvarila ugodno razmerje sil, imela je številnejše prebivalstvo, močnejše gospodarstvo. Nadalje je imela stabilnejši politični sistem, časovno prednost, ugoden položaj in smeri za napad. Pod ugodnimi pogoji je lahko dosegla presenečenje in vsilila svoj način vodenja boja ter tako v največji meri izkoristila pomanjkanje težke bojne tehnike. Glavne pomanjkljivosti hrvaške strani so bile v »pomanjkanju« političnih in vojnih zaveznikov, v neoblikovanosti konceptov doktrine in strategije ter nerazvitosti letalstva (posebno zračnotransportnih enot). Hrvaška bi pod neugodnimi pogoji šla v neenakovreden spopad z vsemi »srbskimi državami«, lahko bi bila prisiljena k neugodni in negotovi obrambi, s čimer bi lahko prišlo do tuje intervencije in/ali poraza.

6.2.1 Operacija »Blisk«

Operacija se je začela 1. maja 1995 zjutraj z napadom hrvaške vojske na južni in osrednji del zahodnoslavonske enklave »Republike Srbske Krajine«. Napad je bil izvršen na več smereh: iz zahoda od kraja Novska proti Okučanim s pomožno smerjo na jug proti Jasenovcu, iz vzhoda od Nove Gradiške tudi proti Okučanim s pomožno smerjo proti Stari Gradiški.

Z delovanji proti Okučanim so skušali »presecati« enklavo in razbiti glavne sovražnikove sile. Pomožne sile so imele nalogo, da s prodorom do reke Save pri Jasenovcu in Stari Gradiški preprečijo možno intervencijo vojske »Republike Srbske« ter zasedejo državno mejo (Žunec 1998: 122–123).

Hrvaški napad je uspel nad pričakovanji. Že prvega dne so hrvaške sile prišle pred Okučane in vstopile v Jasenovac. V enklavi se je branil 18. korpus vojske Krajine, sestavljen iz treh lahkih brigad (s četrto na desnem bregu Save) z okoli 4.000 vojaki. Te sile so nudile slab in neorganiziran odpor, začele so se v razsulu umikati v Bosno prek mosta pri Stari Gradiški. Prvega dne operacij je v Bosno prebegnil tudi poveljnik korpusa. Skupaj z vojsko je bežalo tudi srbsko civilno prebivalstvo, okoli 18.000 ljudi.

Srbski poraz v zahodni Slavoniji ima nekaj vzrokov. Hrvaška vojska je to akcijo pripravila pravočasno in bolje kot prejšnje operacije. Pri tej operaciji so bile dobro izbrane smeri delovanja, manever je bil učinkovit, ustvarjen je bil razmeroma visok tempo napredovanja

(okoli 20 km dnevno). Še posebno dobra je bila hrvaška zamisel, da se težišče delovanja postavi na južni in osrednji del enklave, s čimer so srbske sile na severu ostale odrezane in v brezizhodnem položaju. V celotnem obdobju vojne se napad prvič ni izvedel frontalno na celotno sovražnikovo bojno razporeditev, ampak se je odločitev boja poskušala doseči s prodori na izbranih smereh (napad JLA na Vukovar kot tudi masleniška operacija HV so primeri nasprotnih rešitev). To je zelo skrajšalo čas operacije in omogočilo uporabo manjših sil, srbske sile pa so bile nevtralizirane brez težav in z malo žrtvami. V operaciji so bili prvič izvedeni množični udari letalstva, s čimer je hrvaška vojska uspela doseči integracijo zvrsti vojske.

Kninskemu vrhu pa poraz ni narekoval previdnejše politike od tiste, ki jo je vodil doslej. Pod vodstvom Milana Martića, predsednika RSK, so na dramatični nočni seji prevladali jastrebi ter se odločili za povsem iracionalno povračilno akcijo. Namesto da bi s četami, s katerimi so še razpolagali – 38.000 mož – zahodni Slavoniji pohiteli na pomoč, so dali duška svoji jezi s tem, da so z raketami Orkan napadli Karlovac, Sisak, Novsko in celo Zagreb. Med 2. in 3. majem 1995 je Zagreb zadelo kar dvanajst raket, oboroženih s kasetnimi naboji, ki so povzročile osem mrtvih in dvesto ranjenih, pa tudi veliko gmotno škodo. Med zadetimi stavbami je bilo tudi Narodno gledališče, eden simbolov hrvaške kulture (Pirjevec 2003: 381–382).

Postavlja se vprašanje, zakaj čas relativno dolgega premirja ni bil bolj izkoriščen za krepitev bojne pripravljenosti 18. korpusa (tudi celotne »vojske srbske krajine«). To se nanaša predvsem na poveljevanje, razpored sil, grožnje, utrjevanje in bojno urjenje. Čeprav je bil operativni položaj neugoden, je obstoječe razmerje sil omogočalo, da se obramba zahodne Slavonije izvede bolj uspešno (Domazet, 2002: 128). Srbski analitiki so poudarili potrebo po preučitvi vseh vzrokov, ki so privedli do tega vojaškega in političnega poraza, sprejeti bi se morali nujni ukrepi⁶ za obrambo pred novimi hrvaškimi napadi. Še eden podoben poraz bi verjetno pomenil konec »RSK kot države« ter začetek reintegracije v okviru Republike Hrvaške.

⁶ V začetku junija 1995 je bil za poveljnika SVK imenovan general podpolkovnik Mile Mrkšić. Takoj je pristopil k preoblikovanju srbskih vojaških in policijskih enot na zasedenem ozemlju Republike Hrvaške. Poleg obstoječih petih korpusov je bil oblikovan nov korpus, korpus specialnih sil, kot močna intervencijska manevrska sila na bojišču.

6.2.2 Vojaška operacija »Nevihta« kot epilog vojne na Hrvaškem

6.2.2.1 Geografske značilnosti – pomemben dejavnik pri načrtovanju operacije

Na načrtovanje operacije so močno vplivale geografske značilnosti vojskovališča:

- (1) Severno cono, ki sta jo branila banijski in kordunski korpus RSK, je predstavljal izrazito manevrski teren Banije in Korduna. Pogozdeno gričevje Banije je visoko 240–350 metrov, na več mestih ga sekajo reke Sava, Kolpa, Una in Glina. Kordun je nekoliko višji, najvišji topografski sklop je Petrova gora (507 m). Prečkajo ga številne reke, med katerimi je največja Korana. V tej coni si je poveljnik vojske RSK izbral za svoj štab Petrovo goro, kjer je bilo urejeno poveljniško mesto nekdanje severozahodne fronte.
- (2) Srednjo cono, ki jo je branil liški korpus t. i. RSK, je predstavljal Lika, ki je veliko redkeje naseljena kot Banija in Kordun. Predstavlja tipično, ponekod pogozdeno kraško planoto, ki leži na nadmorski višini 500–600 metrov. Lažje so prehodna le kraška polja (Ličko, Gacko, Krbavsko), večji reki pa sta ponikalnici Lika in Gacka. Hrvaške enote so veliko pozornost posvetile nadzoru nad Velebitom in Dinaro, s čimer so si ustvarile »odskočno desko« za napade v smeri proti Kninu.
- (3) Južno cono, ki jo je branil najmočnejši, kninski korpus vojske RSK, je predstavljal Kninska krajina. Gre za tipično kraško območje, na katerem sta edini dve polji – Kosovo polje (pri Kninu) in Petrovo polje (pri Drnišu). Skozi cono se po kanjonih do morja prebijajo reke Zrmanja, Krka in Cetina. Brezvodno kamnito območje je golo, polno vrtač in ga le na nekaterih območjih prekrivajo makija in borovi gozdički.

Zunaj cest je bilo v vseh treh conah onemogočeno ali zelo omejeno gibanje težke tehnike. Zato so morale bojne akcije potekati vzdolž komunikacij. Izredno pomembno je bilo sodelovanje mehaniziranih oddelkov s pehoto, ki jih je varovala pred protioklepnimi zasedami in jim odpirala pot. V srednji in južni coni nudi sklop zemljišča ob komunikacijah zelo dobre možnosti za rušenje sten ob cestah in za oviranje.

6.2.2.2 Potek operacije »Nevihta«

Operacija se je začela 4. avgusta 1995 ob 5.00 zjutraj z močnimi topniškimi udari. Hrvaška je v štirih dneh na presenečenje mnogih zaključila operacijo »Nevihta« ter z minimalnimi žrtvami dosegla vse zastavljene cilje.

V napad na štiri linijsko razporejene korpusne (vsak od njih je bil korpus le na papirju, ker je vsak imel le okoli 6.000–7.000 vojakov, izjema je bil kninski, ki je imel 12.000 vojakov) so 5. avgusta ob 5.00 hkrati odšla 4 hrvaška korpusna območja (»zborna področja«) – Zagrebško, Karlovško, Gospiško in Splitsko ter del enot Bjelovarskega. Tem ni manjkalo žive sile. Vsako od njih je imelo v svoji sestavi približno 3-krat številčnejše sile od sil, ki so se pred njimi branile.

Znotraj operativnega razmerja 3 : 1 – ki je bilo značilno za vso fronto – so posamezni hrvaški korpusi na glavnih taktičnih smereh osredotočili sile, da so dosegli prednost v živi sili v razmerju 10 : 1. Zaradi tega so lahko zamenjali utrujene enote in vzdrževali ves čas visok pritisk na izčrpanega in demoraliziranega nasprotnika (Žabkar 1995: 14).

Operacija »Nevihta« je bila z vojaškega vidika sinteza dveh operacij:

- a.) vojaško-policijske napadne operacije, izvedene s 4 korpusi na zahodnem delu t. i. RSK, in
- b.) vojaško-obrambni operacij dodatnih dveh korpusov v vzhodni Slavoniji in v Dubrovačkem Primorju; ta dva sta izvedla operaciji za zavarovanje obrobni vzhodnih delov hrvaškega ozemlja za primer, če bi se vojske t. i. RSK, RS in ZRJ odločile za posredovanje proti Hrvaški z namenom, da zaustavijo hrvaški napad na zahodni del t. i. RSK. Ključno vsebino operacije je predstavljala napadna vojaško-policijska operacija, ki je imela tri etape:
 1. razbijanje srbske kordonske obrambe na posamezne »otoke« in obkolitev »otokov«,
 2. uničenje obkoljenih enot v »otokih« in
 3. čiščenje ostankov tistih enot vojske t. i. RSK, ki bi se uspele prebiti iz obročev in bi utegnile izvajati gverilske, diverzantske in teroristične dejavnosti na osvobojenih ozemljih.

Cilj glavnega udara: KNIN

V osnovni ideji za izvedbo operacije so načrtovalci izhajali iz tega, da bi linijsko razporeditev vojske t. i. RSK, zrahljano bojno moralo in vzemirjenje prebivalstva (ki je svoje razpoloženje prenašalo na vojsko) najuspešneje izkoristili, če bi glavni udar izvedli na krajinsko metropolo Knin. Pričakovali so, da bo takšen napad, ustrezno podprt z artilerijskim ognjem (na vso globino obrambe in Knin) sprožil plaz panike (beg vlade t. i. RSK in hiter razpad obrambnega sistema).

Težišče napada je bilo izraženo s tem, da so za napad na južno krilo operativnega razporeda vojske t. i. RSK uporabili tri najboljše profesionalne brigade Hrvaške vojske (HV) (4., 7. in 9. brigado). Smeri napada so bile: Bosansko Grahovo–Strmica–Knin ter s severozahoda v smeri Knina, prav tako pa iz Sinja, Drniša, Zadra.

Na osrednjem sektorju je bilo težišče napada 9. brigade v sodelovanju s 119. in 123. brigado usmerjeno na Cazinsko Krajino, da bi deblokirali obkoljeni 5. korpus Armade BiH, okrepili njegovo obrambo in mu omogočili, da očisti severni del ostankov enot muslimanskega kolaboracionista Fikreta Abdića. S tem je bil dosežen strateški cilj. 15. korpus Armade BiH je imel pri tem napadu pomembno vlogo, ker je s svojo aktivnostjo pritegnil nase del sil liškega korpusa vojske t. i. RSK, ki so jih hrvaške sile potisnile od Gračca proti Korenici in Plitvicam.

Na severnem delu sta bili nosilki napada dve profesionalni brigadi HV: 1. brigada, ki je napadala od Siska prek Petrinje na Glino in Topusko, 2. brigada pa iz širšega rajona Karlovca na Slunj in Vojnić. Prek Šamarice je napredovala 101. brigada, vzdolž bosansko-hrvaške meje je napadal 125. polk, ki je imel cilj, da s prodorom vzdolž mejne reke Une prodre do mostov na Dvoru na Uni in tako prepreči enotam banijskega in kordunskega korpusa umik v t. i. RS. Med 1. in 2. brigado sta delovala 52. in 24. domobranski polk. 125. polk je imel pomembno nalogo, da ob prodoru do Dvora na Uni prepreči morebitnim intervencijskim enotam vojske t. i. RS prehod čez reko.

6.2.2.3 Nekateri operativno-taktični vidiki operacije »Nevihta«

Z operativno-taktičnega vidika lahko sklepamo naslednje:

1. Strateška operacija »Nevihta« je vključila vse veje, vrste in rodove HV. Približno eno tretjino od skupne jakosti oboroženih sil je uporabila v Slavoniji in v Dubrovniškem primorju za strateško zavarovanje glavnih sil (2/3 efektivov), ki so izpeljale strateško ofenzivo na fronti, dolgi okoli 600 km. Prodirale so na 30 taktičnih smereh, njihova premoč v živi sili in tehniki je znašala (2–3) : 1.

2. Operacijo na posameznih operativnih in operativno-taktičnih smereh so vodila poveljstva korpusov (»zborna področja«), ki so podrobneje razčlenila faze in etape napada glede na direktive poveljstva strateške operacije. Poveljstva korpusov so bila okrepljena s silami drugih korpusov, katerih poveljstva niso bila neposredno vključena v operacijo. Za napad so bili angažirani 4 korpusi HV, jedro vsakega korpusa sta sestavljali 1–2 profesionalni brigadi, dodatne sile pa so tvorile 3- do 4-krat večje sile domobranskih polkov in (ali) brigad.

3. HV je v tej operaciji poskušala posnemati najnovejšo ameriško doktrino zračno-kopenske bitke (air-land battle). Ker HV nima helikopterskih enot, so globoki manever na smeri možnega umika vojske t. i. RSK izvedle enote 5. korpusa Armade BiH v Bihaću in korpusa

HVO v Livanjskem polju. Pomembno vlogo so imele posebne enote, ki so se že pred napadom infiltrirale v globino obrambe. Ker vojska t. i. RSK ni imela potrebne gostote za nadzor nad ozemljem, je HV dosegla hitrost napredovanja 6–8 km na dan. To je sicer 3- do 5-krat nižja hitrost od napredovanja ameriških enot, a je – spričo nižje tehnološke ravni HV – še vedno visok tempo, posebno če upoštevamo težavnost ozemlja.

4. Vztrajna obramba kordunskega korpusa vojske t. i. RSK, ki je s 6.000 vojaki 5 dni uspešno izvajal krožno obrambo znotraj prostora Turanj–Vojnić–Vrgin most, kaže na to, da so tudi za obrambo obstajale ugodne okoliščine, ki pa jih ostale operativne enote vojske t. i. RSK niso znale ali hotele izkoristiti. Glede na podatke se je iz obkolutve uspel kompletan prebiti le korpus posebnih sil vojske RSK (s poveljnikom generalom Mrkšićem na čelu).

5. Operacija Nevihta je znova dokazala pomen psiholoških priprav prebivalstva in vojske, v zvezi s tem pa tudi pomen priprav civilne obrambe. V nasprotju z operacijo Blisk, v kateri so podcenjevali zmogljivosti vojske RSK za globoke udare na urbane aglomeracije (po raketnih napadih na Zagreb je prišlo do velikega vznemirjenja prebivalstva), v operaciji Nevihta te napake niso ponovili. To pa ne velja za srbsko stran, kjer je hrvaško artilerijsko obstreljevanje prenaseljenega Knina (v mesto se je zateklo veliko beguncev) že prvi dan sprožilo val beguncev. Njihova panika se je prenesla tudi na svojce v vojski, ki so zapuščali položaje, da bi se pridružili družinam. Več kot očitno je, da civilno prebivalstvo in vojska RSK niso bili ne motivirani ne pripravljeni za boj v obroču, na epopejo, podobno obrambi Vukovarja, Sarajeva in drugih hrvaških in bosanskih mest.

7 VOJAŠKE STRATEGIJE VOJSKUJOČIH SE STRANI

7.1 Odporniška vojaška strategija

Vojna na Hrvaškem je pokazala, da je srbska stran, ki so jo sestavljali hrvaški Srbi, JLA in paravojaške prostovoljske formacije iz Srbije, uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odporništva. Za spopad nizke intenzivnosti lahko rečemo, da predstavlja sintezo osnovnih dejavnikov oboroženega in neoboroženega boja kot nasilnih sredstev.

Ena od najvažnejših vsebin srbske strategije vojne na Hrvaškem je bilo vzpodbujanje, organiziranje, razvoj in podpora odporništvu⁷ s strani zunanjih dejavnikov. Za razvoj odporništva morajo obstajati določeni splošni pogoji, kot so: nizka izobrazbena raven prebivalstva, nizka raven tehnološkega znanja in veščin, ki povzročata strah pred hitrimi spremembami, primitivno kmetijstvo, obstoj elite, ki ne želi deliti ali predati oblasti, nesposobnost vlade, da bi zadovoljila potrebe celotnega prebivalstva.

Vsi ti pogoji so na začetku devetdesetih let v določeni meri obstajali tudi na Hrvaškem. Poleg pogojev za razvoj odporniškega gibanja je vodstvo gibanja skrbelo tudi za njegovo usmerjanje proti vladi v Zagrebu, ki naj bi bila izvor narodovega občutka ogroženosti. Vodstvo gibanja je svoje ideje o boljši prihodnosti in upravičenosti nasilja oblikovalo v politični strategiji Srbske demokratske stranke. Stranka je pri postavljanju konkretnih zahtev hrvaški vladi izhajala iz globalnih ciljev srbske nacionalne politike, zahtevala pa je vse od kulturne avtonomije do odcepitve Republike Srbske krajine od Hrvaške (Tatalović 1997: 103).

Okoliščina, da so uporniški Srbi frontno črto začeli jemati za »državno mejo« (in z njo omenjeno področje za »državo«), se je izkazala za usodno, čeprav za to ni obstajal noben dejanski nepravni temelj. RSK sploh ni delovala kot država, z ločitvijo od Hrvaške je njeno gospodarstvo kmalu zamrlo. Za oblikovanje in razvoj države so manjkali človeški, materialni, infrastrukturni, pa tudi kulturni in intelektualni viri in potenciali. Uporniški Srbi so bili odvisni od pomoči od zunaj (kot je pogosto pri gverilcih) in to ne samo v orožju, energentih in hrani, ampak tudi v ljudeh. Na to kažeta tudi dva zadnja, iz ZRJ »uvedena« vrhovna poveljnika SVK (generala Čeleketić in Mrkšić, z njima je prišlo tudi mnogo častnikov različnih činov).

⁷ S pojmom odporništvo mislimo na poskus neke organizirane skupine, da prebivalstvo države ali njenega dela vzpodbudi k nasilnemu zavračanju obstoječe oblasti. Motivi takšne skupine so lahko številni (etnični, ideološki ...), med cilje njenega delovanja pa vsekakor sodi nasilno prevzemanje oblasti.

Gverila je svojo zaslombo našla v kmečkih predelih. Območja, ki so bila pod nadzorom uporniških Srbov, so bila najmanj urbanizirana od vseh delov Hrvaške. Zato je tudi tamkajšno življenje prevzelo oblike, značilne za območja pod nadzorom gverilcev: nepristopni vaški zaselki so živeli preprost vojno-vaški stil življenja, v katerem so bile edine aktivnosti povezane s skrbjo za golo preživetje in obrambo (Žunec, 1998: 137). V teh pogojih je bilo težko oblikovati oborožene sile, ki bi imele značilnosti državne vojske. SVK je ostala bolj ali manj vaška gverila z neizobraženim poveljniškim kadrom in enotami brez značilnosti profesionalizma, brez discipline in potrebnih tehničnih znanj. Z obstojem takšne »gverilske države« (kar je *contradictio in adiecto* v polnem smislu) in v precepu dveh nasprotnih načel, si uporniški Srbi niso mogli zamisliti soodvisne, logično pravilne in realne strategije.

7.1.1 Organizacija srbskih sil na Hrvaškem

Srbske sile so sestavljali: strankarski in upravni aparat, množične civilne organizacije in vojaške sile.

1. Strankarski in upravni aparat je imel nalogo centralizirano določati politiko in izvajati nadzor nad njenim uresničevanjem. Stranka in njeni organi oblasti so upravljali z vojaškimi silami in z množičnimi civilnimi organizacijami. Znotraj stranke (SDS) so obstajale čvrsta disciplina, hierarhija in subordinacija. Vrh stranke je bil povezan z zunanjimi centri moči, ki so skrbeli za različno pomoč srbskim silam na terenu. Člani upravnega aparata na ozemlju, ki so ga nadzirali odporniki, so bili hkrati tudi najbolj izpostavljeni člani odporniške stranke (Tatalović, 1997: 104–105).

2. Množične civilne organizacije so bile eno od osnovnih sredstev, s katerim so odporniki nadzirali civilno prebivalstvo. Te organizacije so uporabljali za zbiranje obveščevalnih podatkov, za oskrbovanje vojaških formacij, za rekrutiranje novih borcev in podobno. Obstajali so trije tipi množičnih organizacij: ljudske organizacije, posebne interesne skupine in lokalna srbska milica, ki je veljala za del množičnih civilnih organizacij.

3. Vojaške sile so bile eno od glavnih sredstev za doseg ciljev boja. Srbske vojaške sile so bile sestavljene iz dveh osnovnih delov: iz glavnih in iz regionalnih sil. Glavne sile so sestavljali dobro usposobljeni in visoko motivirani vojaki (tudi plačanci), ki so bili organizirani v elitne bojne enote. Te sile so bile v glavnem preoblikovana JLA s področja Hrvaške in deli Teritorialne obrambe.

Regionalne sile je popolnjevalo pretežno lokalno prebivalstvo, ki se je rekrutiralo neposredno iz množičnih civilnih organizacij, lokalne milice in iz Teritorialne obrambe.

»Vojska Republike Srbske Krajine je po stabilizaciji frontne črte imela skupaj 55.000 ljudi, od katerih je bilo 40.000 ljudi sposobnih sodelovati v boju s hrvaškimi silami v polnem zamahu« (Tatalović, 1997:105).

Služenje vojaškega roka je bilo organizirano v kopenskih in zračnih silah, ki so bile razporejene na 12.000 km² hrvaškega ozemlja. Te sile so imele v rokah fronto v dolžini 600 km proti Hrvaški in okrog 100 km proti Cazinski krajini.

Kopenske sile so bile organizirane v 5 vojaških korpusov, 16 pehotnih brigad (vsaka je štela po 3000 ljudi) in 3 tankovske bataljone. Okrog 12.000 vojakov je bilo razporejenih v vzhodni Slavoniji, organizirani pa so bili v Vzhodnoslavonski korpus s sedežem v Vukovaru. Banijski korpus z 10.000 ljudmi je imel sedež v Petrinji, zadolžen pa je bil za obrambo Banije. Korpus je bil sestavljen iz treh pehotnih brigad, razporejenih na področju Dvora na Uni, Kostajnice in Gline. Kordunski korpus s sedežem v Vrginmostu je bil sestavljen iz treh pehotnih brigad oziroma iz 9000 ljudi. Liški korpus s sedežem v Udbini je imel okrog 8000 ljudi, razmeščen pa je bil na področju Korenice, Lapca in Plaškega.

Najmočnejši je bil Kninski korpus, ki je štel 12.000 ljudi, sedež pa je imel v Đevrskah. Brigade je imel razmeščene v Obrovcu, Benkovcu, v Škabrnjah in v Kninu.

7.2 Hrvaška obrambna strategija

Hrvaška na začetku leta 1991 še ni imela jasno definirane obrambne strategije za svoje državno ozemlje. Imela je izdelanih nekaj različic zoperstavljanja JLA in srbskim silam na Hrvaškem. Ena od teh različic je bila tudi vojaške narave, zaradi česar je Hrvaška že takoj po političnih spremembah leta 1990 pospešeno povečevala svojo vojaško moč.

Na začetku se je kot povsem razorožena država opirala predvsem na policijske sile in na skromne vojaške sile. Z nastankom in razvojem vojske ter obrambnega sistema se je oblikovala tudi obrambna strategija, ki so jo omejevali naslednji dejavniki: državna politika, vojaška strategija nasprotnika in mednarodna obkrožitev.

Državna politika je bila usmerjena k ustvarjanju samostojne in suverene države s čim manj človeškimi in materialnimi izgubami, pri čemer naj bi bila uporabljena kombinacija diplomatskih in vojaških aktivnosti.

Hrvaška je leta 1991 v vojno vstopila s skromnimi obrambnimi zmožnostmi, zato je, da bi nadoknadila vojaško-tehnično inferiornost, uvodoma sprejela strategijo vseljudske obrambe. To strategijo je v nadaljevanju vojne vse bolj opuščala in nadomeščala s strategijo državne obrambe.

Vojaška strategija nasprotnika je najbolj vplivala na hrvaško obrambno strategijo. JLA, ki je hotela obraniti celovitost države, ni mogla uporabiti strategije splošne ljudske obrambe. Ta je bila takrat še v veljavi, ni pa bila primerna za notranje spopade. Zato je morala zelo hitro pripraviti novo strategijo in ji prilagoditi vojaške potenciale. JLA je defenzivno strategijo zamenjala z ofenzivno strategijo, ki jo je dopolnila s strategijo spopadov nizke (manj srednje in velike) intenzivnosti. Tatalović (1997: 106) tako pravi, da je bil »čas, ki sta ga za uvajanje sprememb potrebovali JLA in srbska stran, priložnost za hrvaško stran, da bi popravila svojo obrambno pozicijo.«

Mednarodna skupnost je pokazala svoje zanimanje za zaustavitev vojne na Hrvaškem s pošiljanjem sil UNPROFOR. Vpletanje mednarodnih dejavnikov v vojno na Hrvaškem je vplivalo tako na obrambno strategijo Hrvaške kot tudi na obnašanje srbske strani.

Hrvaška državna politika je s sprejemanjem sil UNPROFOR na svoje ozemlje želela zaustaviti vojne spopade in hitreje vključevati začasno zasedena ozemlja v svojo sestavo. Na srbski strani so prihod mednarodnih sil razumeli kot možnost dolgoročne zamrznitve obstoječega stanja do takrat, ko bodo ustvarjeni ustrezni pogoji za izločitev njihovih področij iz republike Hrvaške.

7.2.1 Prvi celoviti načrt obrambe republike Hrvaške (december 1990)

Nekdanji hrvaški minister za obrambo Martin Špegelj v svoji knjigi »Sjećanja vojnika« piše o načrtu obrambe republike Hrvaške. Špegelj se je večkrat srečal s hrvaškim predsednikom Tuđmanom in mu predstavil politično-državne določbe načrta. S temi določbami je bil predviden »določen zadržek« hrvaškega radikalnega odgovora na vojaški udar. Za razumevanje tega pojma je potrebno navesti, da je načrt predvidel dve fazi delovanja.

Prva faza oziroma redna in stalna dejavnost obrambnih sil je bilo varovanje in zaščita poveljstvenih državnih institucij, tako da jih sovražnik ne bi zavzel. Prav tako je bilo predvideno varovanje predstavnikov teh institucij, da ne bi bili zajeti uradni nosilci oblasti. Naveden zadržek je bil predviden med to in naslednjo fazo, z namenom, da se v tem časovnem obdobju (dan ali dva) zanesljivo ugotovi in pokaže domači in svetovni javnosti, kdo je prvi začel z nasiljem. Na ta način bi dobili legitimnost za hrvaško obrambo in javno podporo.

Obstajala je določena nevarnost, da bi vodilnemu vrhu JLA z zadržkom dovolili razvoj manevrskih kapacitet, toda načrt je imel odgovor tudi na to: če bi velike sile odšle iz vojašnice, oziroma bi poskušale priti v odprt manevrski prostor, bi Hrvati izvajali pasivno obrambo, kar je bilo mogoče, ker so imele hrvaške sile tajno postavljene obrambne sile okoli vseh vojašnic. Razen tega so Hrvati vedeli, da je bila JLA na ozemlju Hrvaške in Slovenije zelo slabo popolnjena in ni bila sposobna spraviti v delovanje niti desetine tehnike, ki jo je imela v vojašnicah (v njih pa je imela 10–15 % celotne bojne tehnike, torej sorazmerno majhno količino) (Špegelj, 2001: 152).

Pravi in radikalni odgovor hrvaške strani bi sledil po izteku 24 ali največ 48 ur, odvisno od situacije in odločitev predsednika Tuđmana.

Takšna določba načrta obrambe republike Hrvaške je ostala v veljavi do 25. junija 1991, do samega napada JLA na Slovenijo. Špegelj je takrat predlagal Tuđmanu, naj Hrvaška vojaško sodeluje s Slovenijo, ker ni bilo več potrebno in ni bilo niti mogoče taktizirati zaradi skrajno sumljivih političnih dobitkov. V prid dejavnemu ukrepanju so kazale tudi vse analize.

Druga faza delovanja po načrtu je nastopila pod pogojem, da po 24 ali 48 urah vojaški udar ne bi bil zaustavljen, ampak bi sile udara ostale aktivne. Tedaj bi po ukazu predsednika Hrvaške prešli na uresničitev dela načrta pod delovnim imenom »radikalen odgovor«. Ta odgovor so sestavljali: hitre akcije zavzemanja vojaških skladišč in vojašnic, razglasitev splošne mobilizacije, ustanavljanje enot hrvaške vojske (TO) ter zlom udara na celotnem načrtovanem prostoru (Slovenija, Hrvaška in cazinsko-bihaško področje v BiH).

Tretja, bistvena določba načrta je bila, da se tedaj, ko bi se prešlo na izvajanje radikalne akcije, ne bi smelo biti sprejeto premirje, pa tudi z neodločenim izidom se akcija ne bi smela končati. Ta določba je razumljiva sama po sebi: začeti obračun mora biti končan s hrvaško zmago nad JLA, s številčno rastjo hrvaške vojske na 200.000 pripadnikov, s preprečitvijo oboroženega srbskega upora ter z zasedbo mej hrvaške države. Nadaljnje delovanje bi bilo odvisno od novonastalih okoliščin.

V drugi fazi konflikta so bila vsa delovanja natančno usklajena od najnižjih ravni do soglasja na ravni države in zavezništva z ostalimi ogroženimi republikami. Izdelan je bil načrt dinamičnega delovanja po času in vsebini, določali so poveljnike na vseh ravneh in v vseh enotah.

27. decembra je bil ta načrt obrambe predstavljen državnemu vodstvu. Predsednik Tuđman je po predstavitvi povedal, da ima zagotovila vodilnega vrha JLA, da ne bodo izvajali akcij proti Hrvaški, bojna pripravljenost JLA pa naj bi bila povečana zaradi nestabilnega stanja v celi Jugoslaviji, kar pa ne pomeni, da ne bi smeli biti v pripravljenosti. Na koncu je hrvaški predsednik zaključil: »Takšen ali drugačen načrt obrambe, nikakršen načrt obrambe ne pride v poštev!« (Špegelj 2001: 157)

Skratka, načrta ni hotel odobriti, ni pa velel nič drugega niti ni pojasnil, kaj naj z narejenim načrtom naredijo. Izdal je ukaz, da se z namenom zatreti kninski upor izdelajo trije operativni načrti, pripravljeni za takojšnjo izvedbo, potem pa ni želel preventivnega načrta za obrambo celotne države!? »Nisem mogel razumeti, kaj naj to pomeni« pravi Špegelj.

Na predsednikovo pripombo, da je »odnos sil« - pri čemer je verjetno mislil v državno-političnem smislu – za Hrvaško neugoden, Špegelj (2001: 157) odgovori: »Ravno obratno, ugoden je, veliko močnejši smo in verjamem v razpad JLA. Ta bo vsak dan slabša in se bo sama zrušila. Spremembe njenega stanja so mogoče samo po splošni vojaški mobilizaciji v Srbiji in Črni Gori, za takšen poseg pa potrebujejo najmanj eno leto, verjetno pa še več«.

7.2.2 Drugi celoviti načrt obrambe Hrvaške v sodelovanju s Slovenijo (druga polovica maja – junij 1991)

Vojaško-politična izhodišča načrta so bila:

Prvič, na osnovi sporazuma četverice ministrov in dogovoru dveh predsednikov republike smo sprejeli stališče, da je napad na eno republiko hkrati napad na obe (Slovenijo in Hrvaško).

Drugič, aktivno in radikalno delovanje proti sovražniku bo sledilo z zadržkom 24 ur ali 48 ur po začetku njegovega delovanja, kar je prevzeto iz decembrskega načrta (1990), od konkretne situacije bo odvisno, katero različico bomo izbrali (seveda bodo pomembne ustanove oblasti in osebe zaščitene takoj).

Tretjič, začetek najpomembnejšega (radikalnega) delovanja lastnih sil bo blokiranje vojašnic ob polnem sodelovanju z našimi ljudmi znotraj njih in istočasno zavzetje skladišč JLA. S tem bo usklajena načrtovana mobilizacija lastnih sil, ki zatem zavzamejo vse vojašnice. Tam, kjer je zavzetje vojašnic pripravljeno in lažje izvedljivo, se bo opravilo takoj.

Četrtoč, odnos sil je znatno na naši strani (slovenski in hrvaški), kar meri na to, da se aktivna in radikalna akcija vodi do popolnega osvajanja vseh virov JLA na prostoru Slovenije in Hrvaške, brez prekinitev, lažnih premirij in podobno.

Petič, ocenjene so vse enote JLA na ozemlju Slovenije, Hrvaške in BiH, vsak korpus kopenske vojske, Vojne mornarice in Vojnega letalstva bo obravnavan kot operativno-strateška skupina, potem pa po delih: garnizijah, vojašnicah, mejnih postajah itn.

Šestič, imamo dve »poveljniški« mestni – Ljubljano in Zagreb, z glavno nalogo, da vodita bojna delovanja, vsak na ozemlju svoje republike. Na ravni operacij in strategije, logistike, informacij in bojne podpore se morajo dela postaviti zelo natančno.

Načrt je narejen v Sloveniji in na Hrvaškem 17. junija 1991 (Špegelj, 2001: 219–220).

Špegelj (2001: 220) pravi: »Načrtovanje obrambnih delovanj je v Sloveniji izvajano enostavneje in funkcionalno bolj organizirano. Kot druga ministrstva je tudi Ministrstvo za obrambo večinoma redno sodelovalo v delu vlade, pogosto pa je imelo priložnost na zaprtih sejah dajati ocene, predloge in oblikovati odločitve ... Na Hrvaškem je, žal, vse drugače. Ni sprejet obrambni načrt iz decembra leta 1990, prekinjeno je oboroževanje, zavrnen je kakršenkoli poseg za organiziranje Teritorialne obrambe, potem ko je njen poveljnik general Novoselić zavrnil poslušnost ...«

Minister za obrambo, v podobnem položaju je bilo ministrstvo za notranje zadeve, je imel redko priložnost na zaprtih sejah vlade predlagati odločitve, ki bi jih vlada sprejela ter oblikovala z uredbo ali kakšnim drugim aktom. Zaprte seje Sabora se niso odvijale, kot minister pa je imel Špegelj priložnost sodelovati samo v času sprememb Zakona o obrambi v začetku novembra 1990.

Martin Špegelj še pravi, da je večkrat zahteval, naj se oblikuje poveljstvo Teritorialne obrambe (TO) ali Hrvaške vojske kot službena in javna institucija, toda zaman, vse se je moralo skrivati pod oznako usposabljanja policije. Nič od tega, kar se je delalo z vidika sistema in mobilizacije vojske, ni dobilo normativne oziroma zakonske rešitev.

7.2.3 Organizacija hrvaške obrambe

Nova hrvaška oblast je zelo hitro spoznala, da ne more več računati na Teritorialno obrambo, ki je bila tik pred volitvami leta 1990 popolnoma razorožena. Zaradi tega hrvaška vlada ni niti poskušala organizirati Teritorialne obrambe kot svoje vojske. Uporabila je takratne zakonske možnosti in okrepila policijske sile, ki so maja 1990 štejele okrog 16.000 ljudi.

Policija je bila takrat sestavljena iz rednih, specialnih, obmejnih in antiterorističnih skupin. Specialne enote so se organizirale na principu vojske, z vojaško disciplino in vojaškim

usposabljanjem. Policijske sile so dokaj hitro rekrutirale nove pripadnike, tako da so kmalu narasle na 45.000 ljudi, od česar je bilo v osnovni policiji 21.360 ljudi, v specialnih enotah 1100 ljudi, v rezervnih enotah pa 22.900 ljudi.

Te sile niso zadostovale za učinkovito obrambo, zato je Hrvaška organizirala nove enote z imenom Narodna zaščita, ki so bile osnovane na že obstoječi organizaciji civilne zaščite.

Spomladi 1991 je Hrvaška prenehala s pošiljanjem spiskov rekrutov za popolnjevanje JLA. Takoj zatem, to je 12. aprila 1991, je bil osnovan Zbor narodne garde – ZNG pod vodstvom Ministrstva za obrambo, javnosti pa je bil prvič predstavljen 28. maja 1991. Na začetku vojne, to je konec julija 1991, je Zbor narodne garde štel 10.000 ljudi, medtem ko je bilo pod poveljstvom Ministrstva za notranje zadeve 40.000 ljudi (aktivnih in rezervnih skupaj). Specialne in antiteroristične enote so štejele 4000 ljudi, Narodna zaščita pa je štela 90.000 ljudi. Zbor narodne garde je bil organiziran v 4 brigade s po tremi do štirimi bataljoni. Vsak bataljon je imel 4 do 5 čet s po 80-imi ljudmi. Te enote so šle skozi prve spopade z JLA. S potekom vojne je Hrvaška vojska vse bolj naraščala, opremljala se je z materialom in se krepila.

Hrvaška vojska je ob podpisu Sarajevskega premirja 2. januarja 1992 že štela blizu 200.000 mož. Od tedaj dalje se je Hrvaška vojska, ki je uspela zaustaviti napredovanje srbskih sil in JLA, reorganizirala, opremila in številčno do trikrat povečala.

Hrvaška vojska je prve vojaške uspehe zabeležila v septembru 1991, ko je pripravila blokado 40-ih vojašnic JLA na ozemlju Republike Hrvaške. V usklajenih akcijah je bilo zavzetih 36 vojašnic, štiri pa niso bile osvojene (Petrinja, Mirkovci, Vukovar in Karlovac). Posebej pomembno je bilo uspešno prepričevanje 32. korpusa JLA iz Varaždina k predaji. Hrvaška vojska je s predajo tega korpusa zajela 100 tankov (v glavnem T-55), veliko število havbic kalibra 155 mm, 10 havbic kalibra 203 mm in veliko druge opreme. V vseh akcijah zavzemanja vojašnic JLA je Hrvaška vojska zajela 230 tankov, več kot 400 kosov težkega orožja in ogromne količine lahkega orožja in streliva (Tatalović 1997: 108). Osvajanje vojašnic je omogočilo hrvaški vojski drugačne pogoje vojskovanja, kar se je kmalu pokazalo na terenu.

H krepitvi Hrvaške vojske je pripomogel tudi poziv častnikom in vojakom v JLA, objavljen septembra 1991, da se priključijo Hrvaški vojski. Položaj na bojišču se je začel popravljati po oblikovanju koalicijske vlade (septembra 1991), ko je bil ustanovljen Glavni štab Hrvaške

vojske in šest operativnih con. Vsaka operativna cona je bila sestavljena iz dveh ali več operativnih sektorjev, v katere so sodile brigade in neodvisni bataljoni ter enota za posebne namene. Do tedaj je bilo oblikovanih 24 brigad, 10 pa jih je bilo v procesu oblikovanja.

Cilj preoblikovanja Hrvaške vojske po letu 1992 je bil ustvariti vojsko po izraelskem, ameriškem, nemškem in francoskem modelu. Ta proces naj bi vodil do vojske, sestavljene iz elitnih enot profesionalnih vojakov, tradicionalnih bojnih enot teritorialnega tipa, enot, popolnjenih z rekruti na služenju vojaškega roka, in enot, ki jih popolnjujejo rezervni vojaki.

8 OZN IN KRIZA NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE

OZN se je dejavneje vključila v reševanje krize na ozemlju nekdanje Jugoslavije 25. septembra 1991, ko je Varnostni svet soglasno sprejel resolucijo št. 713, s katero je izrazil globoko zaskrbljenost zaradi spopadov v Jugoslaviji in obenem v skladu s VII. poglavjem Ustanovne listine OZN sprejel splošen in popoln embargo na vso dobavo orožja in drugo vojaško opremo za območje Jugoslavije.

Iz terminologije, uporabljene v resolucijah Varnostnega sveta, se vidi, da je kriza vse do resolucije 752 (sprejete 15. maja 1992) opredeljena kot interni oboroženi spopad. Do te resolucije se govori »o Jugoslaviji«, od omenjene resolucije naprej pa o »bivši SFR Jugoslaviji« (Former SFR Yugoslavia). S tem je povedano, da gre na prostoru bivše Jugoslavije za mednarodni oboroženi konflikt, v katerem sodelujejo novonastale države (Vukasović, 1996: 209). To je bilo po sami naravi dogajanja sprejeto potem, ko je Varnostni svet priporočil Generalni skupščini, naj bivše jugoslovanske republike Slovenijo, Hrvaško in BiH sprejme v članstvo.

OZN je sodelovala v reševanju krize na prostoru bivše Jugoslavije na tri načine:

- a) kot posrednik v skladu s VI. poglavjem Ustanovne listine,
- b) v okviru mirovne operacije, v kateri je nadzorovala in ohranjala doseženi mir (peace-observing and peace-keeping) in
- c) v skladu z določbami VII. poglavja Ustanovne listine je vsiljevala mir s silo (peace-enforcement).

V vseh treh primerih je bila akcija koordinirana z regionalnimi organizacijami, predvsem pa z EU, ZEU, OVSE in NATOM ali z najpomembnejšimi državami, zainteresiranimi za reševanje te krize (Vukasović 1996: 210).

Ob sprejemanju načrta Cyrusa Vancea (načrt je predstavljen v nadaljevanju) se je zdelo, da se bodo vsa sporna vprašanja rešila na miren način in se bo načrt uresničil na zadovoljujoč način. Realno stanje je hitro ovrglo vsa upanja.

Hrvaška stran je na oboroženi način poskušala osvojiti posamezne dele območij pod zaščito Združenih narodov (UNPA). Posebej intenzivni so bili napadi na Maslenico in Medački žep.

Masleniška operacija se je zgodila januarja 1993, znatne žrtve so utrpele tako srbske sile in civilno prebivalstvo ter lastnina kot tudi pripadniki mirovnih sil OZN. Ponovni večji napad hrvaške vojske je sledil 9. septembra 1993 v sektorju zaščitenega območja Sever in Jug (južno od Gospića). Premirje je bilo doseženo šele 17. septembra 1993, kršeno pa je bilo večkrat.

OZN je obsodila tako hrvaške akcije kot tudi obnašanje srbske strani. V resoluciji št. 802, ki jo je Varnostni svet sprejel ob napadu na Maslenico, se je poleg obsodbe hrvaškega napada izražala tudi zaskrbljenost nad obnašanjem srbske strani, posebno zaradi nesodelovanja lokalnih oblasti z mirovnimi silami in zaradi prisvajanja težke oborožitve, ki je bila dana v nadzor mirovnim silam. Od hrvaške strani je bila zahtevana takojšnja prekinitve ognja in umik iz območij pod nadzorom Združenih narodov, od srbske pa vrnitev težke oborožitve pod nadzor UNPROFOR-ja.

Stranem v spopadu je bila namenjena zahteva, da obnovi sporazum o prekinitvi ognja, da spoštujejo Vanceov načrt, da ne ogrožajo varnosti enot UNPROFOR-ja in drugega osebja v mirovni in humanitarni misiji. Obe strani sta bili poklicani, da sodelujeta pri vzpostavljanju in normalizaciji civilnega prometa preko Masleniškega mostu. Sprti strani naj bi tudi v polni meri sodelovali z mednarodno konferenco o bivši Jugoslaviji, pri tem naj bi se vzdržali od aktivnosti, ki bi ogrozile napore za doseganje politične rešitve.

8.1 Vanceov načrt

8. oktobra 1991 je tedanji generalni sekretar OZN Javier Perez de Cuellar pooblastil nekdanjega državnega sekretarja ZDA Cyrusa Vancea za svojega posebnega odposlanca v Jugoslaviji. Prek posrednika Vancea je bil generalni sekretar v stalnem stiku z vsemi stranmi, vpletenimi v konflikt, s Konferenco Evropske skupnosti o Jugoslaviji in njenim predsednikom Carringtonom, s KVSE ter drugimi subjekti, ki so si prizadevali za mirno rešitev krize (United Nations Peace-keeping Operations v Grizold 1999: 50).

Posebni odposlanec Cyrus Vance je po svojem imenovanju opravil vrsto misij oziroma pogovorov, v katerih je bila ena izmed glavnih tem napotitev mirovnih sil na ozemlje Jugoslavije. S tem namenom je Vance 23. novembra 1991 pripravil srečanje, na katerem so bili poleg njega navzoči tudi predsednik Hrvaške (Franjo Tuđman) in Srbije (Slobodan Milošević), jugoslovanski (zvezni) sekretar za obrambo (general Veljko Kadijević) ter lord Carrington. Na tem sestanku so dosegli sporazum o prekinitvi ognja na ozemlju Republike Hrvaške. Sprti strani sta s posredovanjem Cyrusa Vancea na tem sestanku podpisali mirovni sporazum, ki je kasneje postal znan kot »Vanceov načrt«

in je pomenil glavne smernice delovanja mirovnih sil OZN na ozemlju Republike Hrvaške. Doseženo premirje dejansko nikoli ni začelo v celoti veljati, saj so boji na Hrvaškem potekali še ves mesec. Napredek je bil dosežen pri vprašanju napotitve mirovnih sil OZN, kar je najprej zahtevalo zvezno kolektivno predsedstvo (26. novembra 1991), kasneje pa tudi hrvaški predsednik Franjo Tuđman (pismo Varnostnemu svetu 6. februarja 1992).

Načrt, potrjen 15. decembra z resolucijo št. 724, je začel veljati 2. januarja 1992, ko sta hrvaški obrambni minister Gojko Šušak in general Andrija Rašeta v Sarajevu podpisala »dogovor o uveljavitvi premirja«, ki so ga konec novembra sklenili v Ženevi (Pirjevec 2003: 108).

Slednji se je v marsičem razlikoval od tistih, ki jih je v preteklosti oblikovala Evropska unija in so težili k ohranitvi takšne ali drugačne Jugoslavije: govoril je o ukinitvi spopadov na tistih območjih Hrvaške, ki so jih zasedli Srbi, in o vzpostavitvi medsebojnega zaupanja med sprtima narodoma kot temeljnem pogoju za miroljubno rešitev konflikta. Sporazum je predvideval, da bodo na območjih, kjer so bili Srbi v večini ali so predstavljali pomembno manjšino, nastale štiri cone, ki naj bi bile pod zaščito Združenih narodov: po ena v vzhodni in zahodni Slavoniji in dve v Krajini (sektorja sever in jug). Poleg tega je zahteval, da se JLA dokončno umakne iz Hrvaške, ter Srbom in Hrvatom zapovedal, da razpustijo vse vojaške in paravojaške enote, pa tudi da izročijo svoje orožje modrim čeladam, ki ga bodo hranile »v prehodnem obdobju«. Obenem je načrt določal, da bodo v conah UNPA (United Nations Protected Areas) varovale mir civilne policijske enote, ki bodo sestavljene po etničnem ključu v skladu z razmerami, kakršne so veljale pred začetkom spopadov.

Tistim, ki so bili v preteklih mesecih prisiljeni v beg, je zagotavljal, da se bodo kmalu vrnili na svoje domove. Obljuba pa ni določala roka, v katerem naj bi se uresničila. Kljub tej pomankljivosti je Vanceov načrt sprožil vrsto optimističnih napovedi, ki jih je pogojevalo mnenje, da bo mandat o »ohranitvi miru«, poverjen silam OZN, v kratkem uredil razmere na ozemlju vzhodne Hrvaške (Pirjevec 2003: 107–111).

8.1.1 Glavni ukrepi in elementi mirovnega načrta OZN za končanje vojne na Hrvaškem

Varnostni svet OZN se je odločil poslati mednarodne mirovne sile na Hrvaško, kjer bi bile razmeščene na krizna področja za varovanje miru. Po mirovnem načrtu so to področja, kjer so Srbi v večini ali predstavljajo pomembno manjšinsko populacijo in kjer so napetosti med skupnostima (Hrvati in Srbi) vodile v oborožen konflikt v bližnji preteklosti (Tatalović 1993: 56). Posebne ureditve na teh območjih naj ne bi določale rezultata političnih pogajanj za dosego celovite rešitve jugoslovanske krize.

Glavni ukrepi mirovnega načrta so bili posebej poudarjeni v poročilu generalnega sekretarja z dne 5. februarja 1992. Poročilo omenja dva osnovna ukrepa:

- (1) umik JLA iz celotnega ozemlja Hrvaške in demilitarizacija zaščiteneh območij Združenih narodov in
- (2) nadaljevanje dela na začasni osnovi obstoječih občinskih svetov in policije pod nadzorom Združenih narodov.

Pomemben element poročila se nanaša na pogoje, ki bi se morali spoštovati, da bi OZN poslala sile za ohranjanje miru na Hrvaško:

- (1) Sile Združenih narodov se ne bodo umaknile, dokler se ne »najde« celovita politična rešitev jugoslovanske krize (kar zahteva nadaljevanje mirovne konference o Jugoslaviji pod pokroviteljstvom Evropske skupnosti).
- (2) Prihod mirovni sil ne določa rezultata političnih procesov, nasprotno, njihov namen je prenehanje sovražnosti in ustvarjanje pogojev za začetek političnih pogajanj.
- (3) Ob priznanju obstoječih lokalnih oblasti in ohranitvi zakona in reda v zaščiteneh območjih prihod mirovni sil ne bo spremenil statusa quo.
- (4) Zaščitena območja Združenih narodov začasno (dokler se ne najde rešitev) ne bodo pod pristojnostjo zakonov in institucij Republike Hrvaške.
- (5) Sile OZN bodo varovale lokalno prebivalstvo in zagotavljale njihovo varnost med in po demilitarizaciji zaščiteneh območij (Tatalović 1993: 56–57).

Območja pod zaščito OZN naj bi bila demilitarizirana. Ločimo dva tipa demilitarizacije: popolno⁸ in delno⁹, toda mirovni načrt za Jugoslavijo ni opredelil, kakšna vrsta demilitarizacije naj bi bila izvedena. Nekateri elementi nas napeljujejo k zaključku, da naj bi bila demilitarizacija delna. Načrt namreč zahteva umik oboroženih sil in njihovo demobilizacijo, ne pa uničenja vojaških sredstev in utrd (ki so bile uporabljene za nastanitev sil OZN).

Po uradnih podatkih je imela misija UNPROFOR na začetku operacije za ohranjanje miru skupno: 13.240 vojaškega osebja, 521 policistov in 524 civilnih uslužbencev. Vojaki so imeli

⁸ Popolna demilitarizacija predvideva celovito krčenje obstoječih vojaških zmogljivosti in ne dovoljuje nobenih vojaških dejavnosti, dokler je območje določeno kot demilitarizirano. Sam pojem prepoveduje oborožene sile na tem območju, z izjemo policijskih sil, ki so potrebne za zagotavljanje spoštovanja zakonov in reda. Na demilitariziranem območju ni dovoljeno vojaško urjenje, nedovoljeni so tudi preleti vojaških letal in druge vojaške aktivnosti.

⁹ Pri delni demilitarizaciji so oborožene sile omejene (njihovo število in vrsta so določena z mednarodno pogodbo). Na delno demilitariziranih območjih pripadniki oboroženih sil zadržijo osebno orožje, vsa težka oborožitev pa je nameščena v skladiščih pod nadzorom mednarodnih ali katerih drugih sil (orožje ni pod nadzorom sil, katerim orožje pripada).

na razpolago 1.100 vozil, policijske sile in civilni opazovalci pa 345 vozil (Tatalović 1993: 58). UNPROFOR je imel še dve potniški in dve transportni letali ter štiri srednja in dva lahka helikopterja. Sile OZN so imele pehotno orožje, oklepna vozila in lahke tanke. Njihova osnovna naloga je bila zagotoviti izvajanje mirovnega načrta in politično rešitev krize v štirih območjih pod zaščito OZN. Poveljstvo UNPROFOR-ja je bilo v Sarajevu. General Satish Nabiar iz Indije je bil imenovan za vrhovnega poveljnika, general Philip Morrillon pa je bil njegov namestnik.

Pomemben dejavnik mirovnih sil je, da so multinacionalne, sestavljene iz vojakov držav z različnimi kulturami. Misija UNPROFOR vključuje vojaško in civilno osebje iz 27-ih držav sveta (Baletić, 1993:49).

8.2 »Rožnate cone«

Že v pogovorih o razmestitvi enot UNPROFOR-ja na zaščiteneh območjih se je postavilo vprašanje, ki je presegalo okvire mirovnega načrta OZN. Hrvaška vlada je zahtevala umik srbskih sil s tistih ozemelj, ki so jih zasedle po sprejetju Vanceovega načrta in so jim pravili »rožnate cone«. Srbska stran je zahtevala, da se te cone vključijo v zaščitena območja OZN, medtem ko Hrvati na to niso pristali. Tako se je pojavil problem t. i. »rožnatih con«.

Po Vanceovem načrtu je Hrvaška lahko zahtevala, da se po umiku JLA ta področja takoj in brezpogojno prepustijo Hrvaški. Zaradi nevarnosti ponovnega izbruha oboroženih spopadov je Hrvaška pristala na to, da UNPROFOR in Opazovalna misija ES spremljajo in pomagajo pri vzpostavitvi hrvaške oblasti. Generalni sekretar OZN je izrazil posebno zahvalo hrvaški vladi za fleksibilno ravnanje pri trudu poveljnika UNPROFOR-ja, da najde rešitev za problem »rožnatih con«.

Vztrajanje OZN na posebnem statusu »rožnatih con« je bilo obrazloženo z etnično mešano značilnostjo teh con, kar za hrvaško stran ni bil zadosten razlog; hrvaška država naj bi namreč zagotovila spoštovanje človekovih in nacionalnih pravic svojim državljanom na celem svojem ozemlju. Hrvaška je pristala na zahtevano s pričakovanjem, da bosta OZN in ES uporabila ustrezna sredstva, da se zagotovi dogovorjena rešitev. UNPROFOR je za svojo misijo v »rožnatih conah« dobil 60 vojaških opazovalcev in 120 civilnih policajev, da v sporazumu s hrvaško vlado in drugimi, ki jih to zadeva, nadzoruje in spremlja vzpostavitev hrvaške oblasti (Baletić idr. 1994: 62–63). Izvajanje te naloge je Varnostni svet dal pod nadzor Skupne komisije.

Ta je bila sestavljena iz predstavnika UNPROFOR-ja kot predsedujočega, Opazovalne misije ES, hrvaške vlade in lokalnih oblasti. Sekretariat OZN je tudi tokrat pojem lokalnih oblasti razumel kot oblast samooklicane »Republike Srbske Krajine«, s tem pa so se tudi »rožnate cone« postavile pod odgovornost kninske »vlade«.

S sprejetjem kninske »vlade« v Skupno komisijo in v proces odločanja o »rožnatih conah« je bilo delo komisije od vsega začetka blokirano. Srbska stran je namesto sodelovanja pri izvajanju resolucije Varnostnega sveta št. 762 zaščitena območja in »rožnate cone« razglasila za enotno »državo«. S tem so Srbi hoteli vsiliti črto prekinitve ognja kot mejo te države proti Hrvaški. Srbi so tako izrecno zavrnili Vanceov načrt in resolucijo št. 762. Hrvaška stran je vztrajala, da se Srbe postavi pred ultimat: ali bodo sodelovali pri realizaciji resolucije ali pa se bo proces vzpostavljanja hrvaške oblasti nadaljeval brez njih. Predstavniki UNPROFOR-ja je Srbe nagovarjal k sodelovanju, toda žal neuspešno. Po več izgubljenih mesecih in osmih sestankih Skupne komisije in več sestankih podkomisij je predsedujoči 9. novembra 1992 ugotovil, da ni storjen niti prvi korak v delu komisije, zato je do nadaljnjega ustavil njeno delo. Komisija se ni nikoli več sestala.

8.3 Mandat in sestava mirovne operacije UNPROFOR

Osnovni načrt mirovne operacije na Hrvaškem je temeljil na dveh predpostavkah:

- a) popoln umik JLA iz celotne Hrvaške ter demilitarizacija območij pod zaščito OZN in
- b) vzpostavitev lokalne oblasti in lokalne policije pod nadzorom OZN, ki skrbi za varovanje človekovih pravic ne glede na narodno ali versko pripadnost ter pomoč pri vrnitvi izgnancev na svoje domove (United Nations Peace-keeping Operations v Grizold 1999: 51).

1. Načrt mirovne operacije je predvideval demilitarizacijo območij pod zaščito OZN (UNPA – United Nations Protected Areas: Vzhodna Slavonija, Zahodna Slavonija in Krajina), iz katerih bi se morale umakniti vse enote JLA in hrvaške vojske, druge oborožene enote pa naj bi se razpusile. Za demilitarizacijo so bile odgovorne vojaške pehotne enote UNPROFOR-ja. Te so imele nalogo postavitve kontrolnih točk, namenjenih za nadzor pretoka ljudi in morebitnega orožja. Oborožene so bile z lahkim pehotnim orožjem, oklepnimi transporterji in helikopterji, s katerimi so patrolirale. Ob resni nevarnosti konflikta so morale mirovne enote z interpozicijsko postavitvijo preprečiti izbruh spopada.

2. UNPROFOR so sestavljale tudi enote policije (Civil police – CIVPOL), ki so bile neoborožene in niso imele izvršilnih pooblastil za vzdrževanje javnega reda. CIVPOL je imel nalogo opazovanja in nadzora nad delovanjem lokalnih policijskih sil ter dostop do vseh objektov lokalne policije.

Nacionalna sestava lokalnih oblasti in policije na posameznih območjih je bila v skladu z nacionalnim razmerjem prebivalstva pred izbruhom spopadov. Pripadniki CIVPOL so bili nameščeni v lokalnih policijskih postajah ter so spremljali lokalno policijo pri opravljanju njihovih vsakodnevnih nalog. Ob kršitvi človekovih pravic ali diskriminaciji na podlagi nacionalne pripadnosti so poročali poveljniku sil OZN.

3. Neoboroženi vojaški opazovalci v sklopu operacije UNPROFOR-ja so bili s privolitvijo sprtih strani razporejeni na posameznih območjih v okviru območij pod zaščito OZN, njihova naloga pa je bila nadzor demilitarizacije. Skupina vojaških opazovalcev je bila po dogovoru nameščena tudi v Dubrovniku (zunaj območij pod zaščito OZN).

4. Pomembna naloga mirovne misije UNPROFOR je bila tudi pomoč pri vrnitvi pregnancev na njihove domove. Načrt vrnitve beguncev je izdelal in operacionaliziral UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees), UNPROFOR, še posebej njegov policijski del, pa je imel nalogo pomagati pri uresničevanju načrta o vrnitvi beguncev na območja pod zaščito OZN (Grizold 1999: 51–52).

9 VKLJUČEVANJE EVROPSKE SKUPNOSTI V REŠEVANJE KRIZE V JUGOSLAVIJI

Po izbruhu krize je Evropska skupnost nastopila zelo energično in samozavestno, kasneje pa je začela dinamika njenega delovanja popuščati. ES¹⁰ je postala samo eden od faktorjev v reševanju krize.

NATO je za razliko od ES zavzel previdnejši pristop, kasneje pa je vse aktivneje deloval, toda zmeraj pod nadzorom in po naročilu Združenih narodov.

Pretežno evropski pristop je bil zamenjan s transatlantskim oziroma evro-ameriškim pristopom. Sama kompleksnost in trajanje jugoslovanske krize so zahtevali različne vidike angažiranja mednarodnih dejavnikov (Bilandžić 1996: 166).

Razlike v pogledih reševanja konflikta v Jugoslaviji jasno kažejo na razmik, nastajajoč na obeh straneh Atlantika. Evropske države so z grozo opazovale stopnjevani konflikt – odločile so se, da stopijo v akcijo. Nemški zunanji minister Genscher je julija 1991 (v času izbruha konflikta na Hrvaškem) sprožil enega od mehanizmov kriznega menedžmenta KVSE. Ta mehanizem se je izkazal kot neprimeren za odziv na nastalo situacijo. ES je odprla mirovno konferenco v septembru 1991 z upanjem, da s pogajanjem zaustavi spopade na Hrvaškem, vendar se je to izkazalo za neuspešno.

Ob koncu leta 1991 je upanje ležalo onkraj Evrope na ramenih Varnostnega sveta OZN, ki je bil viden kot glavni akter, ki se lahko odzove na mednarodne konflikte. V tem času niso niti evropske države kot tudi ne ZDA gledale na NATO kot glavnega akterja, ki bi se lahko odzval na konflikt.

ZDA so si od leta 1989 prizadevale, da bi zahodnoevropske države prevzele večjo odgovornost za varnostne zadeve v Evropi. Nekatere države so to pripravljenost tudi pokazale. Evropska skupnost je bila kljub temu nepripravljena oziroma je imela premalo razvitih mehanizmov za spopad s krizo v Jugoslaviji (Kaufman, 2002: 74). Nekatere evropske vlade so se v letu 1992 odločile ukrepati. Sprejele so naslednje zadeve: diplomatsko priznanje Slovenije in Hrvaške, sodelovanje lastnih čet v okviru operacije UNPROFOR, ustanovitev sil za hitro posredovanje (RRF – Rapid Reaction Force). To je po mnenju nekaterih zaostriło situacijo in prililo olja na ogenj konfliktu, ki se je širil.

¹⁰ ES = Evropska skupnost

ES je delovala predvsem politično – s posredovanjem med stranmi v spopadu (Brionska deklaracija, doseganje sporazumov o prekinitvah ognja). Nadalje je iskala vseobsežne rešitve jugoslovanske krize (Haaška in Bruseljska konferenca, Cutiljerov načrt za BiH, Londonska konferenca) ter prevzemala arbitražno vlogo (Badinterjeva komisija).

ES je oblikovala opazovalne misije tako na Hrvaškem kot v BiH in tudi na mejah Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ) v zvezi s spremljanjem izvajanja ekonomskih sankcij. ES je bila pobudnik uvedbe sankcij proti tistim stranem v jugoslovanskem konfliktu, za katere je ocenila, da se zatekajo k uporabi sile, in ki preprečujejo doseganje mirnih in sporazumnih rešitev (Bilandžić 1996: 166–67).

ES je bila eden prvih mednarodnih subjektov, ki je reagiral ob nastopajoči krizi v Jugoslaviji. Očitno pa je ES (kot večina mednarodnih faktorjev) podcenila uničevalni in nasilni potencial krize. Dejstvo je, da je ES že konec osemdesetih let zagovarjala reformiranje takratne KVSE v smeri njene institucionalizacije in vpeljave preventivnih mehanizmov pri reševanju konfliktov.

To je bil začetek pripravljanja na izbruh kriz in konfliktov, kot so bili tisti na področju takratne Jugoslavije in Sovjetske zveze.

Aktivnejše vključevanje ES v jugoslovansko krizo je sledilo v maju leta 1991, po izbruhu ustavne krize oz. preprečevanju rotacije na čelu Predsedstva SFRJ. Ministri za zunanje zadeve ES so na sestanku v Dresdnu (4. junij 1991) izjavili, da bo Jugoslaviji zavrnjena finančna pomoč, v kolikor ne bo spoštovala ustave, človekovih pravic, pravic manjšin in če ne bo izvajala demokratičnega dialoga o novi strukturi Jugoslavije ter zagotovila izvajanja ekonomskih reform.

Ob posredovanju in pod okriljem »evropske trojke« je bila 7. julija 1991 sprejeta Brionska deklaracija. Z njo so strani v konfliktu prevzele politično obveznost, da čim hitreje začno pogajanja o reševanju jugoslovanske krize, kar zahteva vzdržnost od vseh enostranskih, posebno še nasilnih dejanj.

Deklaracija je potrjevala podporno in posredniško vlogo ES za mirno reševanje krize, in to tako v organiziranju in nadzoru pogajanj kot tudi v nadzoru situacije na terenu (vzpostavljanje opazovalne misije, na začetku samo v Sloveniji).

9.1 Mirovnoposredniška vloga Evropske skupnosti: sklic Konference o Jugoslaviji

Mirovnoposredniško zavzemanje ES za reševanje krize se je odvijalo vzporedno na dveh ravneh:

- na operativni ravni – s posredovanjem, da bi se dosegli sporazumi o prekinitvi sovražnosti in nadzoru premirja;
- na politični ravni – z organiziranjem pogovorov o prihodnosti države in odnosih med republikami.

Takšen celovit pristop je imel svojo logiko, ES pa je bila na obeh ravneh samo relativno uspešna – najbolj glede konflikta v Sloveniji, znatno manj na Hrvaškem in najmanj v BiH.

»Na začetku konference o Jugoslaviji, 7. septembra 1991 v Haagu, Evropska skupnost predstavi načela, na katerih je potrebno reševati krizo – ne sme biti enostranskih sprememb meja ob uporabi sile, zaščita pravic vseh v Jugoslaviji, popolno spoštovanje v celoti vseh legitimnih interesov in teženj« (Bilandžić 1996: 173).

Mesec dni kasneje sta predsedujoči ES H. van den Bruk in predsedujoči Haaške konference Lord Carrington ugotavljala soglasje sprtih strani o določenih načelih politične rešitve.

Ta rešitev je vsebovala možnost priznanja neodvisnih republik pa tudi možnost oblikovanja ohlapne skupnosti ali zveze neodvisnih republik. Na konferenci se je izpostavila potreba celovite zaščite nacionalnih manjšin ob možnosti specialnega statusa za določene pristojnosti. Hkrati se je ponavljalo stališče, ki se vleče kot rdeča nit v vseh pomembnih dokumentih ES in KEVS: da ne more biti enostranskih in nasilnih sprememb meja.

Evropska skupnost je s priznanjem Slovenije in Hrvaške končala prvo in najbolj aktivno fazo političnega vmešavanja v jugoslovansko krizo. V tej fazi je delovala kot dominanten mednarodni faktor ob pomembnem prispevku KEVS-a in vse večjega vključevanja OZN. Varnostni svet je sprejel resolucijo št. 713 (25. september 1991) o embargu na izvoz orožja na področje tedanje Jugoslavije.

Evropska skupnost je že 5. julija 1991 uvedla embargo na izvoz orožja na področje Jugoslavije, prav tako je ukinila gospodarsko pomoč Jugoslaviji v celoti (Bilandžić 1996: 180).

9.2 Humanitarne dejavnosti Evropske skupnosti

Evropska skupnost je igrala zelo pomembno in politično nesporno vlogo na humanitarnem področju. Prve večje humanitarne akcije so bile napotitve konvojev v obkoljena mesta, kot npr. v Vukovar (31. oktober 1991).

2. julija 1992 so se začeli humanitarni poleti letal Evropske skupnosti za Sarajevo. Skupnost je dala na razpolago dvajset letal, ki so humanitarno pomoč prevažali iz letališč v Zagrebu in Splitu. Istočasno je ES za potrebe pomoči prebivalstvu v celotni bivši Jugoslaviji – poleg prej prispevanih 49-ih milijonov – odobrila dodatnih 120 milijonov ekijev.

Države članice ES so nosile največje breme v skrbi za begunce s področja bivše Jugoslavije (največ iz BiH). Skupno število beguncev (po ocenah UNHCR) je znašalo junija 1992 okoli 1,9 milijona ljudi.

Največje število beguncev je sprejela Nemčija (200.000), medtem ko se je v drugih državah članicah ES število beguncev gibalo v povprečju pod 10.000 ljudi (Bilandžić 1996: 188).

Nemčija z velikim številom beguncev je apelirala na večjo odprtost drugih evropskih držav. Velika Britanija in Francija sta v nasprotju s tem zagovarjali nudenje pomoči beguncem čim bliže njihovim bivališčem. Politika »odprtih vrat« naj bi po njunem šla na roko ustvarjanju etnično čistih ozemelj.

10 VLOGA NATA IN ZDA

10.1 NATO in jugoslovanska kriza

Severnoatlantska zveza se je aktivneje vključila v reševanje jugoslovanske krize relativno pozno (glede na EU), po razplamtevanju vojne v BiH, pa še tedaj postopno in previdno. Razlogi »oklevanja« so bili večstranski:

- različna intenzivnost in trajanje posameznih faz konflikta v Jugoslaviji in s tem različno zaznavanje potreb po udejstvovanju te tako močne vojaško-politične zveze;
- omejitve pravno-politične narave (6. člen Washingtonskega sporazuma, ki definira območje delovanja zveze);
- čakanje, da se v reševanje krize v Jugoslaviji aktivneje vključi vodilna sila Nata – ZDA;
- zagotovitev legitimnosti delovanja Nata z resolucijami OZN in podporo Konference za evropsko varnost in sodelovanje (KVSE).

Že delujoča in prihodnja politično-institucionalna transformacija zveze NATO predstavlja samo obči okvir za njeno širše delovanje pri vzpostavljanju in ohranjanju miru v Evropi. ZDA so se morale aktivneje vključiti v proces reševanja jugoslovanske krize, da se je NATO lahko udeleževal v mirovni operaciji OZN v BiH. Drugače povedano – očitna distanca NATA v prvem letu konflikta v Jugoslaviji je bila v znatni meri tudi posledica izmikanja ZDA pred večjo vpletenostjo v to krizo.

Severnoatlantska zveza je v svojih prvih reakcijah na jugoslovansko krizo ostala na ravni političnih stališč in ocen. Izražala je podporo delu EU, KVSE in OZN, ni pa se zjasnila o možnosti svojega angažiranja. Sporočilo z vrha zveze NATO v Rimu (v začetku novembra 1991.) vsebuje formulacije, podobne tistim iz Evropske zveze: obsodba uporabe sile (posebno s strani JLA), nesprejemljivost nasilne spremembe notranjih ali zunanjih mej, zaščita človekovih pravic in pravic nacionalnih ali etničnih skupin, kazanje na osebno odgovornost za kršenje norm mednarodnega humanitarnega prava itd. Z vidika ZDA je bilo ukvarjanje z »evropskim problemom« na plečih Evropske unije. W. Zimmermann (Zimmermann v Kaufman, 2002: 21–22) pravi: »ZDA niso bile pomemben dejavnik v jugoslovanski krizi (v obdobju med julijem 1991 in marcem 1992) ... ZDA so bile s prihajajočimi volitvami za predsednika videti nepomembne.« Prednost so imele domače politične zadeve.

Evropske države so bile navajene videti ZDA na vodilnem mestu v zvezi NATO. Pričakovale so, da bodo ZDA ob jugoslovanski krizi prevzele vajeti v svoje roke in sprožile akcijo zavezništva. Na to pa so čakale zaman. Za ZDA situacija na Balkanu ni bila tako pomembna, vsekakor pa ni bila vredna političnega tveganja s pošiljanjem ameriških čet na to območje. Kot se je kasneje izkazalo, so te razlike v pogledih vplivale na kasnejšo smer delovanja. V začetnih fazah konflikt v Jugoslaviji ni bil na prioritetni listi reševanja zveze NATO, čeprav so se posamezne države članice že začele vmešavati. Strateški koncept NATA je omenjal možne nevarnosti, izvirajoče iz etničnega konflikta. V letu 1991 pa zavezništvo, delujoče kot enkratna entiteta, ni imelo ne politične volje niti želje po reševanju konflikta v Jugoslaviji. Države na obeh straneh Atlantika so sledile neodvisnim in pogosto konfliktnim političnim odločitvam. To se je dogajalo zaradi pomanjkanja kohezivne NATO politike. Zavezništvo kot celota je bilo razdeljeno glede na to, kaj naj naredi.

Novembra leta 1991 je generalni sekretar Nata Manfred Woerner izjavil, da je »NATO smatral, da naj Evropska unija obravnava krizo«. Znotraj zavezništva je potekala resna debata o tem, kakšna naj bo vloga zveze – varovanje miru ali tradicionalna vloga obrambe.

Zveza NATO se je aktivneje angažirala v pomorski blokadi južnega dela Jadranskega morja zaradi nadzora uporabe sankcij proti Srbiji in Črni Gori in embarga na prepoved izvoza orožja državam bivše Jugoslavije. Ta skupna akcija z Zahodnoevropsko unijo se je začela 16. julija 1992. Pomorska operacija ob uresničevanju deklariranega cilja je omogočala ugodno priložnost za urjenje skupnega delovanja zavezniških pomorskih sil. NATO je lahko nadziral situacijo na občutljivem prostoru hrvaško-jugoslovanske pomorske meje ter radarsko opazoval globino ozemlja bivše Jugoslavije. V tej operaciji so sodelovale ladje ZDA, Velike Britanije, Francije, Italije, Nemčije, Nizozemske, Španije, Belgije, Grčije in Turčije. Tukaj ne govorimo o klasični pomorski blokadi države, kateri se onemogoča vsakršen pomorski promet, temveč predvsem o nadzorno-kontrolni operaciji.

Situacija okoli mesta Bihač (BiH) je izsilila prvo delovanje vojaške sile NATO izven ozemlja BiH. V poročilu Varnostnega sveta z dne 13. novembra 1994 je le-ta obsodil vsako kršenje mednarodne meje med Republiko Hrvaško in Republiko Bosno in Hercegovino. Varnostni svet je zahtevalo, da v popolnosti spoštujejo mejo in se vzdržijo sovražnih dejanj preko nje izrazil vsem stranem, še posebej pa t. i. krajinskim srbskim silam. Ker opozorilo ni zaleglo, je Varnostni svet 19. novembra 1994 soglasno (na predlog Velike Britanije) sprejel resolucijo 958. S to resolucijo se je mandat iz resolucije 936 (uporaba zračne sile v primeru napada na zaščitena območja) razširil tudi na ozemlje Republike Hrvaške. Ponovno je bila izražena podpora suverenosti in ozemeljski celovitosti Hrvaške.

Z oporo na to resolucijo je NATO 21. novembra 1994 izvedel (po direktivi posebnega odposlanca generalnega sekretarja OZN Jasuši Akašija) svojo do tedaj največjo bojno akcijo. Zračne sile NATO so onesposobile pisto letališča Udbina na Hrvaškem, s katerega so se vršili zračni napadi Srbov na Bihač. Poleg obsežnosti operacije (sodelovalo je 39 letal) je bila ta operacija omejenega in selektivnega značaja, ker je bila cilj bombardiranja pista, ne pa letala v njeni bližini. Po Akašiju operacija ni imela kazenskega, temveč preventivni značaj, šlo je za preprečevanje napadov z letališča Udbina na Bihač.

NATO se je na začetku konflikta v Jugoslaviji izkazal kot nepripravljen na kakršnokoli vojaško posredovanje. Bil je pripravljen delovati na omejen način (v podporo OZN), da bi nadziral konflikt, ki se je širil. NATO je dejansko malo naredil (predvsem v letih 1991 in 1992) pri odzivu na krizo, ki se je širila na njegovih mejah.

Če primerjamo delovanje EU in NATO, ob konfliktu v Jugoslaviji lahko rečemo naslednje: obe organizaciji sta se medsebojno dopolnjevali, čeprav je včasih prišlo tudi do tekmovalnosti med njima. Delovanje EU je bilo predvsem diplomatsko-politično, medtem ko je NATO služil kot instrument vojaške podpore diplomatskim akcijam in delovanju mirovne operacije UNPROFOR. Tako pri EU kot zvezi NATO je bilo očitno prizadevanje, da za različne oblike svojega delovanja zagotovita politično legitimnost in pravno osnovo, kot tudi, da svoje akcije uskladita z delovanjem OZN.

11 VERIFIKACIJA HIPOTEZ

1. Vojno na Hrvaškem sem po vojaški aktivnosti sprtih strani razdelil na dve fazi. Prva faza je trajala od začetka večjih oboroženih spopadov (julij 1991) do podpisa premirja v Sarajevu (2. januar 1992). Druga faza je traja od premirja v Sarajevu do operacije Nevihta (avgust 1995), po kateri so prenehali oboroženi spopadi na ozemlju Hrvaške.

Prvo izvedeno hipotezo lahko potrdim.

Strategija dela odporniških Srbov je vključevala tako nenasilna sredstva kot tudi uporabo nasilja. Najprej so uporabljali metode, ki so bile v okviru obstoječega političnega sistema legalne in niso nasilne. V glavnem je šlo za organizacijo politične stranke SDS, o razvoju oboroženih dejavnikov pa še ni bilo govora. Zatem je sledila faza uporabe nasilja, vključno z oboroženim nasiljem. V organizacijskem smislu sta se postopoma združevala strankarski in oboroženi dejavnik, vrhovno strankino vodstvo pa je dobilo dvojno vlogo – politično upravljanje (SDS) in upravljanje z oboroženimi dejavniki (oficirji JLA in TO). Nastajati so začele množične organizacije (vaške straže, nepolitične organizacije), potekale pa so tudi aktivnosti za oboroženi nadzor na določenih ozemljih (barikade, straže, patrolje).

Vojna na Hrvaškem je pokazala, da je srbska stran uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odpornišva. Vojna na Hrvaškem je glede na razvoj strategije srbskega odpornišva potekala v treh fazah:

1. faza – latentno ali začetno odpornišvo, 2. faza – gverilska vojna, 3. faza – manevrska vojna.

Delovanje srbskih sil je iz prve in druge faze prešlo v tretjo fazo, ko so imele dovolj vojaških sil, podpore prebivalstva in ustrezne zunanje vojaške in druge pomoči, da so lahko začele voditi manevrsko vojno proti vladnim hrvaškim silam. Delovanje srbskih sil je bilo usklajeno z delovanjem JLA, šlo pa je predvsem za:

- nadaljevanje in širjenje dejavnosti iz prve in druge faze;
- uporabo večjih enot srbskih sil in JLA v boju proti hrvaškim vladnim policijskim in vojaškim silam za zavzemanje ključnih zemljepisnih objektov, pomembnih za uresničevanje političnih ciljev.

Srbske sile so prisilile hrvaške k začasnemu vojaškemu umiku z dela državnega ozemlja, odporniki pa so začeli z dejavnostmi konsolidacije. Pri tem so onemogočali morebitne

sovražnike, vzpostavljali so dodatne nadzorne mehanizme nad prebivalstvom in nad ozemljem ter oblikovali civilno oblast.

Drugo izvedeno hipotezo lahko potrdim.

Hrvaška državna politika je bila usmerjena k ustvarjanju samostojne in suverene države s čim manj človeškimi in materialnimi izgubami, pri čemer naj bi bila uporabljena kombinacija diplomatskih in vojaških aktivnosti. Hrvaška je leta 1991 v vojno vstopila s skromnimi obrambnimi zmožnostmi, zato je, da bi nadoknadila vojaško-tehnično inferiornost, uvodoma sprejela strategijo obče ljudske obrambe. To strategijo je v nadaljevanju vojne vse bolj opuščala in nadomeščala s strategijo državne obrambe.

Spomladi 1991 je Hrvaška prenehala s pošiljanjem spiskov rekrutov za popolnjevanje JLA. Takoj zatem, to je 12. aprila 1991, je bil osnovan Zbor narodne garde (ZNG) pod vodstvom Ministrstva za obrambo, javnosti pa je bil prvič predstavljen 28. maja 1991. Na začetku vojne, to je konec julija 1991, je Zbor narodne garde štel 10.000 ljudi, medtem ko je bilo pod poveljstvom Ministrstva za notranje zadeve 40.000 ljudi (aktivnih in rezervnih skupaj).

Položaj na bojišču se je začel popravljati po oblikovanju hrvaške koalicijske vlade (septembra 1991), ko je bil ustanovljen Glavni štab Hrvaške vojske (21. septembra 1991) in šest operativnih con. Vsaka operativna cona je bila sestavljena iz dveh ali več operativnih sektorjev, v katere so sodile brigade in neodvisni bataljoni ter enota za posebne namene. Do tedaj je bilo oblikovanih 24 brigad, 10 pa jih je bilo v procesu oblikovanja. Od 10.000 pripadnikov ZNG-ja v juniju je hrvaška vojska narastla na 200.000 mož v decembru 1991. Hrvaška vojska je postala edina oborožena sila, vse ostale oborožene formacije, strankarske ali zasebne milice, so bile vključene v sestavo HV-ja ali razpuščene.

Pred letom 1995 ni bilo večjih ofenzivnih operacij hrvaške vojske, ki bi se lahko primerjale z operacijo »Nevihta«. Izjema je bila operacija »Tiger« – osvobajanje dubrovniškega zaledja in deblokada Dubrovnika – ki je bila največja operacija za »Nevihto« glede na prostor poteka operacije (1.500 km²) in časovno trajanje (159 dni). Glede na strateški pomen se z operacijo »Nevihta« lahko primerja operacija »Blisk«. Slednja je resno opozorila na pomankljivosti v srbski vojski Krajine: na slabo moralo, neizurjenost, slab sistem zvez in poveljevanja ... in pomeni začetek konca srbske vojske Krajine ter njen dokončen poraz v operaciji »Nevihta«. Operacija »Nevihta« je bila najbolj obsežna ofenzivna vojaška operacija v vojni na Hrvaškem. Zajela je področje z obsegom 10.500 km² in je trajala nekaj več kot 6 dni (152 ur). Operacijo »Nevihta« nekateri hrvaški analitiki primerjajo z ameriško doktrino zračno-kopenske bitke, ki je bila uporabljena v operaciji »Puščavski vihar« (Desert Storm) leta 1991. Ta primerjava ne

zdrži že glede na razmerje sil. Drugačen je bil tudi tempo napredovanja. Prav tako se ju ne da primerjati glede na nekatera logistična sredstva (strelivo, gorivo, hrana in voda). Pri »Nevihiti« težko govorimo o »zero-death warfare« (o vojni brez žrtev), kar predpostavlja ta ameriška doktrina.

2. Ob posredovanju in pod okriljem »evropske trojke« je bila 7. julija 1991 sprejeta Brionska deklaracija. Z njo je bil sprejet trimesečni moratorij na hrvaško državno osamosvojitvev. Še prej, 5. julija 1991, je Evropska skupnost uvedla embargo na izvoz orožja na področje Jugoslavije, prav tako je ukinila gospodarsko pomoč Jugoslaviji v celoti. S prvimi večjimi oboroženimi spopadi je Evropska skupnost na Hrvaško poslala opazovalno misijo.

OZN se je dejavneje vključila v reševanje krize na ozemlju nekdanje Jugoslavije po neuspehu Evropske skupnosti in njene Konference o Jugoslaviji. Varnostni svet OZN je 25. septembra 1991 sprejel splošen in popoln embargo na vso dobavo orožja in vojaške opreme za območje Jugoslavije. 23. novembra 1991 je Cyrus Vance, posebni odposlanec generalnega sekretarja OZN, v Ženevi pripravil srečanje med sprtimi stranmi, na katerem je bil dosežen sporazum o prekinitvi ognja na ozemlju republike Hrvaške. Mirovni sporazum ni nikoli v polni meri začel veljati, saj so se boji nadaljevali. Ta t. i. »Vanceov načrt« pomeni glavne smernice delovanja mirovnih sil na ozemlju republike Hrvaške. Šele podpis Sarajevskega premirja (2. januarja 1992) je zadostil osnovnim pogojem za prihod mirovnih sil OZN.

Tretjo izvedeno hipotezo lahko potrdim. Evropska unija se je trudila udeleževati predvsem politično, s posredovanjem med sprtimi stranmi v jugoslovanskem konfliktu (Brionska deklaracija, posredovanje pri sklenitvi premirja) in iskanjem celovite rešitve (Haška in Bruseljska konferenca, Cutiljerov plan za BiH, Londonska konferenca), vključno s prevzemanjem posebne arbitražne vloge (Badinterjeva komisija). Evropska unija je oblikovala opazovalno misijo tako na Hrvaškem in v BiH kot tudi na mejah ZRJ (v primeru ZRJ zaradi nadzora izvajanja gospodarskih ukrepov). V tem smislu se lahko govori o nadzorovalni kot tudi prisilni funkciji OZN. »Dvanajsterica« (EU) je bila pobudnik vpeljave sankcij proti tistim stranem v jugoslovanskem konfliktu, za katere so ocenili, da se zatekajo k uporabi sile in preprečujejo doseganje mirnih in sporazumnih rešitev.

Ob posredovanju in pod okriljem »evropske trojice« je bila 7. julija 1991 sprejeta Brionska deklaracija. S to deklaracijo so se »reformirali« prejšnji dogovori, doseženi ob posredovanju Evropske skupnosti, prevzela pa se je tudi politična obveznost, da se čimprej (najkasneje do 1. avgusta 1991) začnejo pogajanja o reševanju jugoslovanske krize. Zahtevala se je vzdržnost od vseh enostranskih, posebno še nasilnih dejanj, potrjevala se je podporna in posredniška

vloga Evropske skupnosti pri mirnem reševanju krize. Ta vloga se je nanašala tako na organiziranje in nadzor pogajanj, kot tudi na nadzor situacije na terenu (z vzpostavljanjem opazovalne misije, najprej samo v Sloveniji).

Mirovnoposredniška aktivnost Evropske unije (skupnosti) se je odvijala vzporedno na dveh ravneh:

- z operativnim delovanjem, to je s posredovanjem, da se dosežejo sporazumi o prenehanju sovražnosti, in nadzorom premirja,
- na političnem področju pa z organiziranjem pogajanj o prihodnosti države in odnosih med republikami. EU je bila na obeh ravneh samo relativno uspešna – najbolj glede konflikta v Sloveniji, veliko manj na Hrvaškem ter najmanj v BiH.

Na otvoritvi konference v Haagu 7. septembra 1991 je Evropska skupnost predstavila načela, na katerih je bilo potrebno reševati krizo – enostransko spreminjanje mej ob uporabi sile ni bilo dovoljeno, želeli so zaščititi pravice vseh v Jugoslaviji in vzpostaviti spoštovanje vseh legitimnih interesov in potreb. Po slabem mesecu dni je bila ugotovljena soglasnost zainteresiranih strani o določenih načelih politične rešitve, ki bi omogočala priznanje neodvisnih republik, ki to želijo, ter tudi možnost oblikovanja ohlapne skupnosti oziroma zveze neodvisnih republik. Na konferenci je bila izpostavljena tudi potreba polne zaščite nacionalnih manjšin ob možnosti posebnega statusa za določena področja. Ponavlja se stališče, ki se vleče kot rdeča nit v vseh pomembnih dokumentih ES: da ne sme biti enostranskih in nasilnih sprememb meja.

Evropska skupnost je igrala zelo pomembno in politično nesporno vlogo na humanitarnem področju. Prve večje humanitarne akcije so bile napotitve konvojev v obkoljena mesta, kot npr. v Vukovar (31. oktober 1991). 2. julija 1992 so se začeli humanitarni poleti letal Evropske unije za Sarajevo. Unija je dala na razpolago dvajset letal, ki so humanitarno pomoč prevažali iz letališč v Zagrebu in Splitu. Istočasno je ES za potrebe pomoči prebivalstvu v celotni bivši Jugoslaviji – poleg prej prispevanih 49-ih milijonov – odobrila dodatnih 120 milijonov ekijev. Države članice EU so nosile največje breme v skrbi za begunce s področja bivše Jugoslavije (največ iz BiH). Skupno število beguncev (po ocenah UNHCR) je znašalo junija 1992 okoli 1,9 milijona ljudi (skupaj na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini).

Največjo število beguncev je sprejela Nemčija (200.000), medtem ko se je v drugih državah članicah EU število beguncev gibalo v povprečju pod 10.000 ljudi. Nemčija z velikim številom beguncev je apelirala na večjo odprtost drugih evropskih držav. Velika Britanija in

Francija sta v nasprotju s tem zagovarjali nudenje pomoči beguncem čim bliže njihovim bivališčem. Politika »odprtih vrat« naj bi po njunem šla na roko ustvarjanju etnično čistih ozemelj.

Četrto izvedeno hipotezo lahko potrdim.

Mirovna operacija UNPROFOR (United Nations Protection Force) je bila ustanovljena z resolucijo Varnostnega sveta št. 743 21. februarja 1992. Področje delovanja mirovne operacije so tri mednarodno priznane države, nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Letni stroški te največje mirovne operacije doslej, ki je ob koncu marca 1995 štela okrog 44.000 pripadnikov, v njej pa je sodelovalo več kot 35 držav, znašajo približno 1,9 milijarde dolarjev.

Mirovna operacija UNPROFOR je bila najkompleksnejša, največja in najdražja mirovna operacija OZN doslej. Ko govorimo o mirovni operaciji UNPROFOR, jo moramo vsekakor obravnavati v treh ločenih sklopih, in sicer na Hrvaškem, v BiH in v Makedoniji (ob koncu marca 1995 pride tudi do dejanske ločitve). Mandat na Hrvaškem še najbolj spominja na tradicionalno razmejitveno vlogo mirovnih sil, ki ji je bila dodana globinska razporeditev na področjih pod zaščito OZN. O uspehu mirovne operacije na Hrvaškem lahko govorimo samo pri umiku JLA v začetni fazi operacije ter pri »zamrznitvi« stanja oziroma pri preprečevanju izbruha večjih sovražnosti, kar pa je veljalo samo do hrvaških vojaških akcij v maju in avgustu 1995. Mandat UNPROFOR-ja je ostal neizpolnjen pri vrnitvi pregnancev na zasedena ozemlja in ustvarjanju pogojev za mirno reintegracijo teh področij v sestav Republike Hrvaške, kar pa je z zadnjimi vojaškimi akcijami storila Hrvaška sama. To pa je bil tudi glavni vzrok za stalne grožnje z odpovedjo gostoljubja mirovnim enotam s strani hrvaške vlade in za ustanovitev nove misije UNCRO. Področje delovanja misije UNCRO se je skrčilo na okrog 4,6 odstotka hrvaškega ozemlja.

SKLEP

V prvi fazi vojne, ki se je začela julija 1991 in je trajala do konca leta, je bila močnejša srbska stran, ki je imela pobudo na vseh bojiščih. Uspelo ji je zasesti dobro četrtno hrvaškega ozemlja in vzpostaviti oblast Republike Srbske krajine na tem ozemlju. Za Srbe je bila dragocena pomoč JLA, tako v rekrutih, orožju in drugi vojaški opremi. Z veliko količino bojne tehnike na svoji strani so Srbi dosegli vojaško-tehnično premoč nad Hrvati. Hrvati so se dobro upirali srbskim napadom in so na nekaterih bojiščih že prehajali v protinapad. Hrvaška vojska in njena obrambna strategija sta se oblikovali v težkih vojnih razmerah. Odziv na mobilizacijo pri Hrvatih je bil dober, na zagrebškem področju se je npr. odzvalo 80 % nabornikov. Na drugi strani je bil odziv na mobilizacijo rekrutov JLA v Srbiji veliko slabši. Do oblikovanja hrvaške vojske in njenega poveljstva z generalštabom je prišlo septembra 1991. Proti koncu leta so Hrvati na določenih bojiščih prešli v protiofenzivo. Do leta 1995 Hrvati niso izvedli kakšne večje strateške operacije, njihove akcije so imele bolj taktični pomen (npr. Maslenica, Medački žep). Šele z operacijo »Nevihta« leta 1995 lahko govorimo o strateški ofenzivni operaciji.

Mirovnoposredniška vloga Evropske skupnosti se kaže v njenem vodenju mirovnih pogajanj za dosego premirja v vojni na Hrvaškem. Evropska skupnost je izvedla tudi nekaj humanitarnih akcij na Hrvaškem. Pomembna je bila pomoč Vukovarju v času srbskega obleganja. Nezanemarljiva so tudi prizadevanja za politično rešitev konflikta na Hrvaškem: Brionska deklaracija, Haaška konferenca, arbitražna vloga (Badinterjeva komisija). Mirovna operacija OZN ni bila v celoti uspešno izvedena. Predvsem ni bila uspešna glede demilitarizacije in varovanja prebivalstva v območjih pod zaščito OZN. Uspešna je bila glede umika JLA in drugih oboroženih sil (predvsem hrvaških). Srbi so bili še naprej dobro oboroženi, z lahko in težko vojaško tehniko, ki jim jo je predala JLA. Tanki in artilerija so bili sicer pod nadzorom čet OZN, vendar so si jih ob sprožitvi hrvaških vojaških akcij hitro prisvojili Srbi. Hrvaško prebivalstvo je bilo kljub prisotnosti mirovnih enot terorizirano in preganjano z domov. Vračanje zaščiteneh območij OZN pod hrvaško suverenost je bilo počasno, zato so se Hrvati vse bolj ozirali po vojaški opciji rešitve problema. Na zaščiteneh območjih je bila začasno na nek način tolerirana in priznana oblast srbske paradržave na Hrvaškem.

Republika Srbska krajina pa zaradi slabega gospodarskega položaja in negotove vojaško-obrambne prihodnosti ni nikoli zares zaživela. Srbska vojska Krajine ni skrbela le za obrambo

lastnega ozemlja, ampak je delovala tudi v okviru srbskih vojaških sil v BiH. Obratnosorazmerna podpora vojaških sil Republike Srbske rojakom v Krajini ni bila izpeljana. Srbi v Krajini so bili prepuščeni lastni usodi in politiki, ki jo je bolj ali manj podpirala tudi Srbija. Z leti se je srbsko vodstvo – oziroma Milošević – vse bolj distanciralo od radikalnih stališč političnega vodstva krajinskih Srbov. Srbsko vodstvo v Krajini ni priznavalo hrvaške suverenosti nad njenim ozemljem kljub temu, da bi Hrvati priznali določeno avtonomijo Srbom in še nekatere posebne pravice po zakonu. Hrvati so se zaradi neuspešnega dialoga s Srbi odločili za operacijo »Blisk« in »Nevihta«. Po operaciji »Nevihta« je srbska odporniška politika doživela polom in eksodus Srbov iz Hrvaške. Srbi, ki so še ostali na Hrvaškem, so bili postavljeni v politično nezavidljiv položaj.

LITERATURA

1. Baletić, Zvonimir, Josip Esterajher, Milan Jajčinović, Mladen Klemenčić, Anđelko Milardović, Gorazd Nikić, Fran Višnar (1994) Hrvatska između agresije i mira. Zagreb: AGM.
2. Bilandžić, Vladimir (1996) Angažovanje Evropske unije i NATO u rešavanju jugoslovenske krize. V Milan Šahović (ur.) Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
3. Bobetko, Janko (1996) Sve moje bitke. Zagreb: Vlastita naklada.
4. Dedaković, Mile, Alenka Mirković, Davor Runtić (2000) Bitka za Vukovar. Vinkovci: Neobična naklada.
5. Grizold, Anton (1999) Evropska varnost. Ljubljana: FDV.
6. Javorović, Božidar (1995) Velikosrpska najezda i obrana Hrvatske. Zagreb: DEFIMI.
7. Kaufman, Joyce P. (2002) NATO and the former Yugoslavia: crisis, conflict and the Atlantic Alliance. Lanham: Rowman and Littlefield.
8. Kolšek, Konrad (2001) Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji. Maribor: Obzorja.
9. Ogorec, Marinko (1994) Hrvatski domovinski rat 1991–1993. Opatija: Otokar Keršovani.
10. Pavković, Mate (1997) Hrvatske ratne štete. Zagreb: DEFIMI.
11. Pirjevec, Jože (2003) Jugoslovanske vojne: 1991–2001. Ljubljana: Cankarjeva založba.
12. Režonja, Iztok (2000) Vloga strategije posrednega nastopanja pri razpadu SFRJ. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
13. Rudolf, Davorin (1999) Rat koji nismo htjeli. Hrvatska 1991. Zagreb: Globus.
14. Špegelj, Martin (2001) Sjećanja vojnika. Zagreb: Znanje.
15. Špegelj, Martin (1999) Prva faza rata 1990–1992: pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi. V Magaš, Branka in Žanić, Ivo (ur.) Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995. 39–65. Zagreb-Sarajevo: Jesenski i Turk- DANI.
16. Šterbenc, Primož (2000) Odnos pomembnih držav do krize v bivši Jugoslaviji – s poudarkom na Bosni in Hercegovini. Magistrsko delo, FDV, Ljubljana.
17. Vodeb, Larisa (2002) Prispevek teoriji etničnosti k obravnavi etničnih konfliktov. Magistrsko delo, FDV, Ljubljana.

18. Vukasović, Vid (1996) Ujedinjene nacije i kriza na prostoru prethodne Jugoslavije. V Milan Šahović (ur.) Međunarodno pravo i jugoslovenska kriza. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

ČLANKI

1. Baletić, Zvonimir (1993) UNPROFOR in Croatia. *Politička misao* 30(2), 44–54.
2. Caratan, Branko (1992) Vojna in mir na Hrvaškem. *Teorija in praksa* 29(1/2), 12–26.
3. Gelo, Jakov (1999) Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* 8(5–6), 735–749.
4. Grubiša, Damir (1997) Peacekeeping operations in Croatia: between failure and success. *Journal of international relations* 4(1/4).
5. Tatalović, Siniša (1993) Military Aspects of the Peacekeeping Operation in Croatia. *Politička misao* 30(2), 55–63.
6. Tatalović, Siniša (1994) Strategija obrane i rat u Hrvatskoj. *Politička misao* 31(1), 113–122.
7. Tatalović, Siniša (1997) Analiza vojne na Hrvaškem. *Teorija in praksa* 34(1), 99–118.
8. Žabkar, Anton (1995) Rušilni vihar nad Kninom. *Revija Obramba* 27(9), 10–16.
9. Žabkar, Anton (1995) Odmevi in vojaške lekcije. *Revija Obramba* 27(10), 7–10.
10. Žunec, Ozren (1998) Rat u Hrvatskoj 1991.–1995. 1. dio: Uzroci rata i operacije do Sarajevskog primirja. *Polemos* 1(1), 57–87.
11. Žunec, Ozren (1998) Rat u Hrvatskoj 1991.–1995. 2.dio: Od Sarajevskog primirja do završnih operacija. *Polemos* 1(1), 111–135.